

Yükselen Direnişlerle Yıkılan Heykeller: Irak Savaşı'ndan Arap Baharı'na Orta Doğu'da İktidar Sembollerinin Çöküşü

Sezer Cihaner Keser

Öz: Kamusal alanda inşa edilen heykeller, estetik ve anıtsal niteliklerinin yanı sıra iktidarın meşruiyetini, tarih anlatısını ve kolektif belleği temsil eden siyasal semboller olarak işlev görmektedir. Rejimlerin heykellerle kurduğu ilişki, iktidar-toplum ve toplum-birey arasındaki güç dengelerini görünür kılan önemli bir gösterge olarak öne çıkmaktadır. Modern Orta Doğu'da bu sembollerin hedef alınması, 2003 Irak Savaşı ile başlayan, Arap Baharı sürecinde ve sonrasındaki Suriye iç savaşı döneminde yaygınlaşan derin bir sembolik kırılmayı ortaya koymaktadır. Irak örneği, ABD işgali sonrasında lider heykellerine yönelik müdahalelerle görünür hale gelmiş, Libya, Mısır ve Suriye'deki Arap Baharı süreçleriyle karşılaştırıldığında farklı dinamikler göstermiştir. Bu farklılık, Irak'ta yaşananların bir halk devriminden ziyade işgal kaynaklı bir ikonoklazm niteliği taşıması ve Arap Baharı'nda gözlenen halk hareketlerine dayalı ikonoklazm süreçlerinden farklılık göstermesi ile ilgilidir. Bu çalışmada, iktidar sembollerinin hedef alınması tipolojik bir çerçevede ele alınmaktadır: Bu tipoloji, farklı siyasal bağlamlarda ortaya çıkan sembolik yıkım ve dönüşüm pratiklerinin karşılaştırmalı olarak analiz edilmesini sağlamaktadır. İşgal kaynaklı ikonoklazm, isyancı/devrimci ikonoklazm, iktidar tarafından onaylanan kaldırma/yer değiştirme ve topluluk kaynaklı sembolik müdahalelere dayalı dönüşümler irdelenmiştir. Çalışma, bu bağlamda Irak'tan Arap Baharı süreçlerine uzanan dönemde lider heykellerinin kamusal alandaki temsillerini ve bu temsillerin neden hedef alındığını değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Medya, halk hareketleri ve dış müdahale ekseninde yürütülen analizle, kamusal alanın hafıza ve iktidarla kurduğu ilişki çok disiplinli bir perspektiften değerlendirilmektedir. Bu çerçevede araştırma, sanat ve kültür tarihiyle sınırlı kalmayarak siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler, sosyoloji ve medya çalışmaları disiplinlerinin kuramsal katkılarını içermektedir.

Anahtar Kelimeler: İkonoklazm, Orta Doğu, Kamusal Alan, Heykel, Sembolizm.

Abstract: Statues erected in public spaces function not only as aesthetic and monumental structures but also as political symbols representing the legitimacy of power, official historical narratives, and collective memory. The relationship regimes establish with statues reveals the power dynamics between state and society, as well as between society and the individual. In the modern Middle East, the targeting of these symbols reflects a profound symbolic rupture that began with the 2003 Iraq War and expanded during the Arab Spring and the subsequent Syrian civil war. The Iraqi case became visible through interventions against leader statues following the U.S. occupation and differs significantly from the Arab Spring cases in Libya, Egypt, and Syria. Unlike the mass-based uprisings of 2011, the Iraqi experience represents occupation-driven iconoclasm rather than a domestically initiated popular revolution. This distinction highlights the importance of political context in shaping symbolic destruction. The study analyzes the targeting of power symbols through a typological framework that enables comparative evaluation across different political settings. The typology includes occupation-driven iconoclasm, insurgent or revolutionary iconoclasm, state-sanctioned removal or relocation, and community-based symbolic interventions. By examining leader statues from Iraq to the Arab Spring, the article investigates why these representations became targets and how media, popular mobilization, and external intervention shaped these processes. Adopting a multidisciplinary perspective, the study integrates insights from political science, international relations, sociology, and media studies to assess the relationship between public space, memory, and power.

Keywords: Iconoclasm, Middle East, Public Space, Sculpture, Symbolism.

@ Prof. Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, sezercihaner@gmail.com

İD <https://orcid.org/0000-0001-5954-1301>

DOI: 10.12658/M0811
insan & toplum, 2026.
insanvetoplum.org

Başvuru: 16.08.2025
Revize: 09.02.2026
Kabul: 14.05.2026
Erken Baskı: 30.10.2026

Giriş

Kamusal alanlar, tarih boyunca yalnızca fiziksel mekanlar olarak tanımlanmamış, aynı zamanda siyasi iktidarın, kolektif belleğin ve kültürel kimliğin sembolik temsilleri olarak işlev görmüştür. Bu alanlar içinde özellikle anıtsal heykeller, iktidarın görsel dilini oluşturan ve halka sürekli olarak belirli bir ideolojiyi hatırlatan araçlar olarak öne çıkmaktadır (Mitchell, 1994). Hatırlatma kültürünün en önemli öğelerinden birisi olan anıt heykel “belirli bir kurguya oturarak söylemini yaratır ve görselliğe dayanan doğası gereği, onun bellek üzerindeki en etkili uyaranlarından birisi olmasını sağlar” (Yalım, 2002). Modern Orta Doğu’da devlet liderlerinin kamusal heykelleri, sadece bireysel bir temsil olmanın ötesinde, bir rejimin ideolojisini ve tarih anlatısını taş ve bronz aracılığıyla kalıcı biçimde hatırlatan simgelerdir. Bu heykellerin yıkımı, fiziksel eylemin ötesinde, derin politik, toplumsal ve kültürel etkiler yaratan sembolik bir dönüşümün simgesi haline gelmektedir (Gamboni, 1997).

Arap dünyasında lider kültürünün yükselişi, otoriter liderliğin ötesinde; sömürge sonrası devlet inşası, ulusal kimliğin yeniden kurulması ve devlet-millet özdeşliğinin tesis edilmesi gibi süreçlerle ilişkilidir. Bu bağlamda kamusal heykeller, devletin meşruiyetini ve sürekliliğini somutlaştıran araçlara dönüşmüştür. Özellikle Irak’ta Saddam Hüseyin döneminde inşa edilen heykeller, bu sürecin erken ve çarpıcı örneklerini sunarak Arap Baharı’ndaki yıkım pratiklerinin tarihsel arka planını oluşturmaktadır. Lider heykelleri, kolektif belleği ve iktidar anlatısını temsil etmeleri nedeniyle kriz ve çatışma anlarında hedef haline gelmektedir. 2003 Irak Savaşı sırasında Bağdat’ta Saddam Hüseyin heykelinin devrilmesi, bu tür sembollere yönelik ilk büyük kamusal meydan okumalardan biri olarak öne çıkmıştır. Bu çalışma, söz konusu eylemleri savaş, işgal ve ayaklanma dönemlerinde ortaya çıkan “siyasi ikonoklazm” olarak kavramsallaştırmakta (Freedberg, 1989; Gamboni, 1997), bunları rastlantısal vandalizmden ziyade kamusal alanda meşruiyet ve egemenlik mücadelesinin performatif bir parçası olarak değerlendirmektedir (Alexander, 2004). Bu süreç, lider merkezli rejimlerin yapısıyla yakından ilişkilidir. Weber’in (1978) “karizmatik otorite” kavramı ve Bourdieu’nun (1991) sembolik güç yaklaşımı, liderin anıtsal temsilleri üzerinden kurulan meşruiyeti açıklamada önemlidir. Özellikle Suriye ve Libya gibi örneklerde görülen neopatrimonyal yapılarda (Salaymeh, 2018), anıtlar lider ile devlet arasındaki özdeşliği güçlendiren görsel araçlar olarak işlev görmektedir. Bu nedenle kriz anlarında anıtların hedef alınması, rejimin süreklilik iddiasını sembolik olarak kırmaktadır.

Çalışma, 2003–2024 dönemini kapsamakta; Irak işgaliyle başlayan süreçten Arap Baharı ve Suriye’de devam eden çatışmalara uzanan bir çerçeve sunmaktadır. Bu süreçte ikonoklastik eylemler, yerel siyasal meydan okumalar ile küresel medya

performansları olarak işlev görmüştür (Debord, 1994; Alexander, 2004; Couldry, 2003). Özellikle 2011 Arap Baharı, lider merkezli rejimlerin sembolik altyapısının eş zamanlı olarak sarsıldığı bir dönüm noktasıdır. Araştırma, Irak, Libya, Suriye ve Mısır örneklerine dayanan nitel çoklu vaka analizine dayanmaktadır (Yin, 2004). Vaka seçimi; kamusal alanda lider merkezli sembolik temsillerin varlığı, siyasal kırılma deneyimi ve medyatik görünürlük kriterlerine göre yapılmıştır. Irak işgal bağlamlı ikonoklazmı (FAIR, 2011), Libya devrimci yıkımı (Chivvis, 2014) ve Suriye uzun süreli çatışma koşullarını (Salaymeh, 2018) temsil ederken; Mısır örneği, heykeller yerine poster ve görsel temsillerin hedef alındığı alternatif bir ikonoklazm biçimine işaret etmektedir (Winegar, 2016). Tunus, Yemen ve Bahreyn ise anıtsal heykel merkezli çatışmaların sınırlı olması nedeniyle kapsam dışı bırakılmıştır.

Araştırma, “sembolik güç” (Bourdieu, 1991), “siyasi ikonoklazm” (Freedberg, 1989; Gamboni, 1997) ve “kültürel bellek” (Assmann, 2011; Halbwachs, 1992) kuramsal çerçevesine dayanarak üç soruya odaklanmaktadır: Lider heykelleri hangi koşullarda hedef haline gelir? Siyasi ikonoklazmın farklı biçimleri nasıl ayırt edilebilir? Medya bu eylemlerin anlamını nasıl yeniden üretir? Bu çerçevede çalışma, kriz dönemlerinde kamusal alan, sembolik otorite ve siyasal temsilin dönüşümüne ilişkin karşılaştırmalı bir analiz sunmayı amaçlamaktadır.

Kuramsal Çerçeve

Lider Kültü ve Sembolik İktidarın Teorik Çerçevesi

Lider kültü, yalnızca bir kişiye duyulan hayranlığın ötesinde, otoriter rejimlerde siyasal iktidarın devamlılığını sağlamak için kullanılan stratejik bir araçtır. Weber'in “karizmatik otorite” kavramsallaştırması, liderin olağanüstü niteliklerle donatılarak kitleleri etkilediğini vurgulamaktadır (Weber, 1978). Bu karizma, zamanla kurumsallaşarak, materyal temsiller yoluyla kamusal alana yerleşmektedir. Kamusal alan heykellerinin bu sürecin en somut ürünlerinden birisi olduğu bilinmektedir. Bourdieu'nun sembolik iktidar anlayışı, heykellerin yalnızca fiziksel nesneler olmadığını; toplumun liderle kurduğu ilişkiyi şekillendiren “görsel-soyut güçler” taşıdığını açıklamaktadır (Bourdieu, 1991). Bu bağlamda heykellerin, siyasal iktidarın “doğal” ve “kaçınılmaz” olduğu yönünde bir algı ürettiğini ifade etmek mümkündür. Wedeen ise Arap dünyasında sembolik iktidarın en çarpıcı örneklerini Suriye'deki Esed rejimi üzerinden inceleyerek, liderin heykel ve posterler aracılığıyla yaşamın her alanına nüfuz ettiğini; bu imgelerin yalnızca propaganda işlevi görmekle kalmayıp aynı zamanda zorunlu uyum gösterme mekanizmalarını da temsil ettiğini vurgulamaktadır (Wedeen, 1999).

Bu teorik yaklaşımlar, lider heykellerinin yalnızca birer temsil aracı olmadığını, aynı zamanda siyasal rejimlerin kendilerini kalıcılaştırmak için başvurdukları sembolik altyapının asli unsurları olduğunu göstermektedir. Bu tür anıtsal imgeler, kitlenin duygusal bağlılığını pekiştirmenin yanı sıra, kamusal alanı ideolojik bir düzleme dönüştürerek rejimin sürekliliğini mekanda görünür kılmaktadır. Bu nedenle lider kültürünün en yoğun biçimde kurumsallaştığı bölgelerde heykellerin devrilmesi, yalnızca maddi bir tahribata sebep olmamış; yerleşik iktidar ilişkilerinin çözülmesi, korku rejimlerinin sarsılması ve siyasal meşruiyetin yeniden tanımlanması açısından da kritik bir kırılma niteliği taşımıştır. Heykel yıkımları, bu yönüyle, otoriter rejimlerin sembolik dayanaklarının hedef alınması ve toplumsal hafızada yeni bir dönemin başlangıcının ilanı olarak okunabilir.

Arap Dünyasında Rejim Tipleri, Heykeller, Lider Kültü ve İktidar Sembolleri

Arap dünyasında lider heykellerinin kamusal alandaki konumunun, yalnızca estetik veya mimari bir tercih olmayıp siyasal açıdan iktidarın görünür kılınması, otoritenin somutlaştırılması ve siyasal meşruiyetin duygusal düzeyde yeniden üretilmesi gibi çok katmanlı süreçlerle ilişkili olduğunu ifade etmek mümkündür. Bu çerçevede, lider kültürünün her coğrafyada aynı nedenlerle mi ortaya çıktığı, yoksa farklı tarihsel, toplumsal ve psikolojik motivasyonlarla mı şekillendiği sorusu, Arap dünyası özelinde daha derin bir inceleme gerektirmektedir.

Bu çalışmada ele alınan Irak, Suriye, Libya ve Mısır örnekleri, farklı siyasal bağlamlara sahip olmakla birlikte, özellikle Arap Baharı sürecinde neopatrimonyal rejim özellikleri göstermeleri bakımından karşılaştırılabilir bir zemin sunmaktadır. Neopatrimonyalizm, modern devlet kurumlarının varlığını sürdürmesine rağmen siyasal iktidarın kişiselleşmesi, patronaj ağları ve klientelist ilişkiler üzerinden yeniden üretilmesini ifade etmektedir. Bu rejim tipinde iktidar, hukuki-rasyonel yapılardan ziyade lider figürü etrafında örgütlenen sadakat ilişkileri aracılığıyla konsolide edilmektedir (Salaymeh, 2018).

Suriye örneğinde neopatrimonyal yapı, Baas Partisi, güvenlik aygıtı ve aile temelli patronaj ilişkileri üzerinden kurumsallaşmıştır. Salaymeh'e göre Esed rejimi, formel devlet kurumlarını muhafaza ederken bu kurumları patrimonyal ilişkilerle iç içe geçirerek iktidarın sürekliliğini sağlamıştır (2018). Bu bağlamda lider heykelleri, kamusal alandaki temsiller olmanın ötesinde, rejimin kişiselleşmiş iktidar yapısının somut ve görünür uzantıları olarak işlev görmektedir. Heykeller, liderin devletle özdeşleştirilmesini pekiştirerek patrimonyal düzenin sembolik boyutunu güçlendirmektedir. Rejim konsolidasyonunda ordunun rolü de neopatrimonyal yapının

önemli bir bileşenidir. Kurt'un (2016) çalışması, Suriye'de ordunun siyasi iktidarla kurduğu yapısal bağı ve 2011 ayaklanmaları sürecinde rejimin bekasını sağlamak üzere nasıl konumlandığını ortaya koymaktadır. Ordu, güvenlik sağlayıcı bir aktör olmanın ötesinde, rejimin devamlılığını garanti altına alan merkezi bir güç unsuru olarak işlev görmüştür (Kurt, 2016). Bu durum, lider heykellerinin korunması ya da hedef alınmasının, rejimin askeri ve siyasi kapasitesiyle doğrudan ilişkili olduğunu göstermektedir. Bu çerçevede, Arap Baharı sürecinde lider heykellerinin yıkılması, neopatrimonyal düzenin sembolik düzeyde çözülmesine yönelik bir müdahale olarak değerlendirilebilir. Heykellerin hedef alınması, fiziksel yıkımın ötesinde, lider merkezli iktidar anlayışına, patrimonyal sadakat ağlarına ve rejimin meşruiyet iddiasına yönelik kamusal bir itirazı ifade etmektedir. Böylece heykeller, neopatrimonyal iktidarın kurulmasında ve çözülmesinde merkezi bir sembolik rol üstlenmektedir.

Arap dünyasında kamusal alan heykellerinin ve lider kültünün yükselişinin yalnızca otoriter kişiliklerle açıklanamayacağı; bunun arka planında sömürgecilik sonrası devlet inşası, ulusal kimliğin yeniden formüle edilmesi, devlet-millet özdeşliğinin kurulması gibi makro süreçlerin de yer aldığı ve sömürgecilik sonrası devlet inşası süreçleriyle birlikte bu yükselişin değerlendirilmesi gerekmektedir. Hobsbawm ve Ranger'ın sömürgeleşme sonrası yeni kurulan devletlerin "icat edilmiş gelenekler" üretme eğiliminde olduğunu ve bu kavramsallaştırma üzerinden, Arap milliyetçiliklerinin lider figürünü tarihsel bir sürekliliğin simgesi olarak inşa ettiğini açıklamak için önemli bir teorik zemin sunmaktadır (Hobsbawm ve Ranger, 1983). Arap milliyetçiliğinin yükselişiyle birlikte liderler, yöneten kişi olmanın ötesinde "ulusal tarihin doğal sonucu" olarak gösterilmiştir. Saddam Hüseyin döneminde Bağdat'ta yapılan anıtsal heykeller, bireysel yüceltmenin ötesinde ulusal direniş, antiemperyalist mücadele ve medeniyet söylemlerini mekansal olarak somutlaştırmıştır (Dawisha, 2009). Benzer biçimde, Kaddafi'nin Trablus'taki görsel temsil politikaları, devrimci ideolojinin "halkın iradesi" ile özdeşleştirilmesi üzerine kurulmuştur. Mısır'da Nasırcılık, Arap sosyalizminin ve ulusal bağımsızlığın vücut bulmuş hali olarak görülmüş; Irak'ta Baas rejimi, lideri tarihsel bir direniş misyonunun merkezi olarak konumlandırmış; Libya'da Kaddafi, halk komiteleri söylemiyle kendisini "devrimin sonsuz simgesi" haline getirmiştir. Bu süreçte heykellerin, liderin ulusla özdeşleştirilmesinin fiziksel bir temsili olarak ortaya çıktığı gözlenmektedir.

Heykellerin konumlandığı mekanlar, mevcut iktidarların toplumsal düzen üzerindeki etkisini güçlendiren stratejik tercihler haline dönüşmüştür. Mitchell, Orta Doğu bağlamında görsel düzenlemelerin siyasi iktidarın meşruiyetini kurmak için kullanıldığını ve "devletin görsel mimarisinin" modern otoriter yapılarla doğrudan ilişkili olduğunu vurgulamaktadır (Mitchell, 1991). Arap başkentlerinde lider heykelleri; kamu meydanlarında, askeri geçit güzergahlarında, devlet kurumlarının girişlerinde,

eğitim kurumlarının içinde yer alarak gündelik yaşamın sürekli olarak iktidarı hatırlatan bir sahneye dönüşmesini sağlamıştır. Bu görsel hakimiyet, Althusser'in (1971) "ideolojik aygıtlar" kavramsallaştırmasını hatırlatmaktadır. Kamusal alan heykelleri, devlet ideolojisini sürekli yeniden üreten mekansal simgeler haline dönüştürülmüştür. Bu bağlamda Wedeen insanların lider imgelerine her zaman inanmadığını, fakat buna rağmen bu imgelerin yeniden üretimine katıldıklarını ifade etmektedir (Wedeen, 1999).

Arap dünyasında heykellere yönelik toplumsal tutumlar, çoğu durumda aktif bir destekten öte, uyum sağlama zorunluluğu, devlet baskısına karşı sessiz stratejiler, gündelik hayatın sürekliliğini koruma gibi motivasyonlarla şekillenmiştir. Bu nedenle kamusal alandaki lider heykelleri, salt görsel propaganda işlevi taşımakla kalmayıp, aynı zamanda toplumun psikolojik uyum süreçlerini yönlendiren bir baskı aracı olarak da değerlendirilmelidir. Bu çerçevede, lider heykellerinin devrilmesi, yalnızca fiziksel bir yıkım eylemi olarak değerlendirilemez; bu olaylar, otoriter meşruiyet anlatısının kamusal alandaki sembolik çözülüşünü ifade eden güçlü siyasal göstergeler olarak yorumlanmalıdır. Saddam Hüseyin'in 2003'te Bağdat'ta devrilen heykeli, sadece rejimin sona erdiğini göstermekle kalmayıp, toplumun korkularını geride bırakma sürecinin de bir sembolü olmuştur. Libya'da Kaddafi heykellerinin sökülmesi ise halkın devrim söylemiyle yeniden özdeşleştiği bir geçiş ritüeli niteliği taşımaktadır. Jeffrey Alexander'ın "kültürel performans" kavramı, bu yıkım eylemlerinin yalnızca politik bir anlam taşımakla kalmayıp, aynı zamanda kolektif kimliğin yeniden inşasını sağlayan dramatik sahneler olduğunu ortaya koymaktadır (Alexander, 2004). Heykellerin yıkılması; korkunun yıkımı, rejimle özdeşleşen hafızanın silinmesi, kamusal alanın yeniden halk tarafından sahiplenilmesi, yeni bir siyasal düzenin ilanı gibi çok boyutlu anlamlar taşımaktadır.

Arap coğrafyasında lider heykelleri, siyasal otoritenin yalnızca temsil edilmediği, aynı zamanda inandırıldığı, meşrulaştırıldığı ve toplumsal düzeyde içselleştirildiği mekansal ve sembolik alanlar olarak kabul edilmektedir. Heykellerin toplumsal ve siyasal bağlamdaki rolünü anlamak, lider kültürünün ne şekilde ortaya çıktığını ve hangi toplumsal dinamiklerce beslendiğini çözümlmek açısından önemlidir. Bu nedenle Arap coğrafyasındaki heykel pratiklerinin, siyaset biliminin temel kavramları olan otoriterlik, sembolik iktidar, ulusal anlatılar, devlet inşası ve kolektif hafıza perspektiflerinden ele alınması gerekmektedir. Bu çalışma, kamusal alanda yer alan siyasi lider heykellerinin yıkımını analiz ederken üç temel kuramsal eksene dayanmaktadır: İkonoklazm kuramı, kamusal alan teorisi ve kolektif bellek çalışmaları. Her biri, söz konusu fiziksel eylemleri politik, kültürel ve toplumsal bağlamda anlamlandırmayı mümkün kılmaktadır.

İkonoklazm Kuramı

İkonoklazm, kutsal ya da politik sembollerin kasten yıkılması veya ortadan kaldırılmasıdır. David Freedberg'e göre (1989) bu süreç yalnızca fiziksel yok etmeyle sınırlı kalmaz, temsil edilen anlamın da silinmesini içerir. Arap Baharı sürecinde lider heykellerinin yıkımı bu açıdan rejim karşıtı bir "anlam sökümü" olarak değerlendirilebilir. Dario Gamboni (1997), bu tür eylemlerin kolektif hafızayı yeniden kurduğunu ve her yıkımın geçmiş iktidar anlatısının reddini temsil ettiğini belirtir. Lider imgelerine yönelen bu müdahaleler, fiziksel boyutun ötesine geçerek ideolojik statüyü de hedeflemekte; Tunus ve Yemen'de posterlerin tahribi ise toplumsal hafızada bir tür duygusal boşalım işlevi görmektedir (Moalla, 2013). Bu yıkımlar, yeni tarihsel anlatılar için alan açarken, kurulmak istenen siyasal düzenin sembolik sınırlarına dair ipuçları sunar. Dolayısıyla ikonoklazm, yalnızca geçmişe yönelik bir kırılma olmayıp yeni bir hafıza ve siyasal anlam inşasıdır. Arap Baharı bağlamında bu eylemler, bastırılmış siyasal enerjilerin dışı vurumu olduğu kadar kamusal alan üzerindeki mücadelenin de somut göstergeleridir.

Kamusal Alan Teorisi

Jürgen Habermas'ın (1962/1989) kamusal alan teorisine göre kamusal alan, bireylerin siyasal meseleleri tartışabildiği özgür bir platformdur. Ancak Orta Doğu bağlamında bu alan çoğunlukla devlet kontrolünde, fiziksel olarak da iktidarın görsel uzantısı şeklinde kurgulanmıştır (Mitchell, 1994). Bu çerçevede heykeller, kamusal alanda "görsel egemenlik" kurmanın araçlarından biri olarak işlev görürken; poster ve afişlerin yıkımı, yeni kitle kültürü alanlarının oluşumuna katkı sağlamıştır (Hmed, 2013; Shilton, 2013). Bu süreç, kamusal alanın yalnızca fiziksel bir mekan olmaktan çıkarak aynı zamanda siyasal bir mücadele alanı niteliği taşıdığını göstermektedir. Yıkım eylemleri, eski rejim sembollerini ortadan kaldırarak kamusal alanın hangi değerler üzerinden tanımlanacağını yeniden tartışmaya açmış; böylece bu alan, otoritenin tek yönlü temsilinden çıkarak toplumsal taleplerin ve siyasal özneleşmenin görünür hale geldiği dinamik bir yapıya dönüşmüştür.

Kolektif Bellek Kuramı

Maurice Halbwachs'ın kolektif bellek kuramı, bireysel hafızanın toplumsal çerçeveler tarafından şekillendiğini ve heykellerin bu belleğin maddi taşıyıcıları olduğunu vurgular (Halbwachs, 1992). Arap Baharı sonrası heykel yıkımları, yalnızca bir protesto içermeyen, geçmişin ideolojik yükünü ortadan kaldırarak toplumsal hafızayı yeniden kurma sürecinin sembolü olarak değerlendirilmektedir (Assmann, 2011).

Bu yıkımlar, eski düzenin sembolik ağırlığını silerek yeni bir hafıza alanı açarken, medya tarafından “zafer”, “kaos” veya “özgürlük” gibi çerçevelerle sunulması, yerel anlamların küresel ölçekte yeniden üretilmesine yol açmaktadır. Böylece medya, kolektif belleği şekillendiren ikinci bir katman oluşturmaktadır. Sonuç olarak heykel yıkımı yerel bir siyasal eylem ve küresel bir sembolik performans olarak, kolektif belleğin çok katmanlı biçimde inşasına katkı sağlamaktadır.

Lider Merkezli Rejimlerde Siyasi İkonoklazm Tipolojileri

Bu çalışma, lider merkezli rejimlerde siyasi ikonoklazmın tek tip bir uygulama olmadığını ortaya koymak amacıyla bir tipoloji önermektedir. İkonoklastik eylemlerin biçimi ve siyasal etkileri; rejim türü, siyasal kopuş dinamikleri ve medyadaki temsiline bağlı olarak değişmektedir. Bu nedenle tüm örnekleri tek bir başlık altında incelemek yerine, farklı tipolojiler üzerinden değerlendirmek analitik farklılıkları görünür kılmaktadır. İncelenen vakalar, ikonoklazmın siyasal kopuşun biçimine, rejim yapısına ve anıtın sembolik işlevine göre çeşitlendiğini göstermekte ve dört temel form ortaya koymaktadır.

İlk olarak işgal kaynaklı ikonoklazmda (Irak, 2003), dış askeri müdahale belirleyicidir. Bağdat'ta Saddam Hüseyin heykelinin devrilmesi, yerel bir kopuşun ötesinde küresel ölçekte sahnelenen bir “özgürleşme” performansı olarak medyada geniş yer bulmuştur.

İkinci olarak devrimci ikonoklazm (Libya, 2011), kitlesel seferberlik ve rejim çöküşüyle ilişkilidir. Muammer Kaddafi'ye ait anıtların yıkımı, kişiselleşmiş iktidarın reddini ve kamusal alanın geri kazanılmasını simgelemektedir.

Üçüncü olarak alternatif/anıtsal olmayan ikonoklazm (Mısır, 2011), anıtsal heykellerin sınırlı olduğu bağlamlarda ortaya çıkmaktadır. Bu durumda ikonoklastik eylemler daha çok poster, portre ve diğer görsel temsillere yönelmekte; böylece sembolik mücadele anıtsal olmayan alanlara kaymaktadır.

Son olarak çatışma ve parçalanmış ikonoklazm (Suriye, 2011–2024), uzun süreli iç savaş ve bölgesel parçalanmışlık koşullarında düzensiz biçimde gerçekleşmektedir. Bu tür yıkımlar, ani bir rejim çöküşünden ziyade yerel güç dengelerindeki değişimleri yansıtan, süreklilik arz eden bir süreç niteliği taşımaktadır.

Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırma, niteliksel araştırma yaklaşımı çerçevesinde çoklu vaka analizi yöntemiyle tasarlanmıştır. Irak, Libya, Mısır ve Suriye’de lider heykellerinin yıkımı karşılaştırmalı olarak incelenmiş; her ülkenin sosyopolitik yapısı, rejim özellikleri, toplumsal hareketleri

ve medya temsilleri dikkate alınmıştır. Bu yaklaşım, benzer sembolik eylemlerin farklı siyasal bağlamlarda nasıl ortaya çıktığını ve nasıl anlamlandırıldığını analiz etmeye imkan tanımaktadır. Çalışma, ikonoklazmı siyasal bir protesto biçiminin ötesinde, kolektif bellek, iktidar ilişkileri ve kamusal alanın dönüşümü bağlamında çok boyutlu bir olgu olarak ele almaktadır. Araştırmanın evrenini Orta Doğu'da direniş süreçlerinde yıkılan lider heykelleri oluşturmaktadır. Örneklem; kamusal alanda güçlü sembolik temsile sahip lider heykellerinin varlığı, belirgin bir siyasal kırılma anının bulunması ve olayların yüksek medyatik görünürlüğe sahip olması ölçütlerine göre belirlenmiştir. Bu kriterleri karşılamayan Yemen, Tunus ve Bahreyn örneklem dışında bırakılmış, Mısır ise sınırlı sayıda heykel üzerinden değerlendirilmiştir. Veriler; uluslararası medya arşivleri, görsel materyaller, akademik çalışmalar ve açık kaynaklı dijital içeriklerin incelenmesiyle toplanmıştır. Bu çoklu kaynak kullanımı, heykel yıkımlarının fiziksel boyutunun yanı sıra kültürel ve medyatik boyutlarıyla birlikte ele alınmasına imkan sağlamıştır. Elde edilen veriler tematik analiz yöntemiyle çözümlenmiş; siyasal bağlam, heykellerin simgesel anlamı ve yıkım sonrası söylem olmak üzere üç temel boyut çerçevesinde değerlendirilmiştir. Analiz sürecinde görsel ve yazılı kaynaklar karşılaştırılarak olayların politik, kültürel ve sembolik boyutları bütüncül bir biçimde ele alınmıştır.

Araştırmanın Bulguları

Arap dünyasında lider heykellerinin taşıdığı anlamı çözümlmek, yalnızca tarihsel gelişmelerin kronolojik olarak aktarılmasıyla sınırlı değildir. Aksine siyasal kültür, otoriter yönetim biçimleri, sembolik iktidar stratejileri ve toplumsal psikoloji gibi çok boyutlu kuramsal yaklaşımların eş zamanlı değerlendirilmesini gerektirmektedir. Lider kültü, toplumsal, siyasal ve kültürel dinamiklerin bir araya gelmesiyle oluşan, tek bir faktöre indirgenemeyecek kadar karmaşık bir olgudur. Tarihsel mirasın etkileri, karizmatik otoritenin inşası, ulusal anlatıların kurgulanması, devlet ideolojisinin kurumsallaşması ve toplumsal kontrol mekanizmalarının işleyişi, bu olgunun birbirini tamamlayan ve güçlendiren bileşenleri olarak değerlendirilmelidir. Bu nedenle, Arap dünyasında lider heykellerinin yükselişi, iktidarın görsel temsili olmanın ötesinde, otoritenin toplumsal alanda yeniden üretildiği çok katmanlı bir süreç olarak incelenmelidir Aynı şekilde bu heykellere yönelik toplumsal tepkilerin niteliği de mevcut siyasal literatürle ilişkilendirilerek daha bütüncül bir çerçevede anlamlandırılabilir. Bu yaklaşım, heykellerin iktidar pratiklerinin mekansal tezahürleri ile birlikte toplumsal hafıza ve siyasal direnişinin sembolik araçları olarak çift yönlü bir işleve sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Araştırmanın bu bölümünde, Arap Baharı'nın ortaya çıkışı ile öncesi ve sonrasındaki çatışmalı siyasal süreçler bağlamında lider heykellerinin yıkımına yönelik çoklu vaka analizi gerçekleştirilmektedir. Kamusal alanlar ve kent meydanlarında lider

heykellerinin yoğun biçimde konumlandırıldığı Irak, Libya, Mısır ve Suriye örnekleri, dört ayrı ülke bağlamında sistematik olarak ele alınmıştır. Analiz kapsamında elde edilen bulgular, araştırmanın kuramsal çerçevesi doğrultusunda belirlenen üç ana tema etrafında sunulmaktadır: (1) Siyasal bağlam, (2) simgesel anlam ve (3) yıkım sonrası söylem. Bu tematik yaklaşım, heykellerin yalnızca fiziksel müdahale nesneleri olmanın ötesinde, otoriterliğin mekansal tezahürleri, toplumsal hafızanın sembolik aktörleri ve siyasal kırılmaların görünür işaretleri olarak nasıl işlev gördüğünü analiz etmeyi amaçlamaktadır.

Irak: Bağdat Firdos Meydanında Yıkılan Saddam Hüseyin Heykeli (2003)

Irak her ne kadar kronolojik olarak Arap Baharı'nın doğrudan parçası olmayan ve 2003 sonrasında ortaya çıkan siyasal dönüşümlerle şekillenen bir vaka olsa da lider heykellerinin yıkımına ilişkin bu çalışmanın çoklu vaka analizine dahil edilmesi analitik açıdan anlamlıdır. Saddam Hüseyin'e ait heykellerin devrilmesi, Arap Baharı sırasında farklı ülkelerde gözlemlenen sembolik yıkım pratiklerinin erken ve çarpıcı bir örneğini oluşturmakta; otoriter liderliğin mekansal temsilinin çöküşünü, toplumsal öfkenin dışa vurumunu ve yeni bir siyasal düzen arayışının kamusal alandaki tezahürünü gözler önüne sermektedir. Bu nedenle Irak deneyimi, Arap Baharı öncesinde gerçekleşmiş olsa dahi, bölgedeki lider kültürünün kırılmasını, kamusal sembollerin siyasal mücadeledeki işlevini ve heykel yıkımının dönüştürücü etkisini anlamak açısından karşılaştırmalı analize önemli katkılar sunmaktadır.

Irak'ta Saddam Hüseyin heykelinin yıkılması, işgal kaynaklı ikonoklazm olarak tanımlanabilecek bir duruma karşılık gelmektedir. Heykelin dış askeri müdahale koşulları altında devrilmesi yerel aktörler, işgalci dinamikler ve olayın uluslararası medyadaki görünürlüğü tarafından şekillendirilmiştir. Bu bağlamda Irak örneği siyasi ikonoklazmın askeri müdahale ve aracı siyasi gösteri kesişiminde nasıl gerçekleştiğini göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Anıtın yıkılması sadece rejimin çöküşünü işaret etmekle kalmamış, dış güçlerin şekillendirdiği koşullarda otorite geçişini de görselleştiren bir sembol olmuştur. Meydanın yeniden yapılandırılma sürecinin ise yeni bir siyasal düzenin açılışını sembolize ettiğini söylemek mümkündür.

Siyasal Bağlam

Irak'ta Baas rejimi altında inşa edilen Saddam Hüseyin heykelleri, totaliter iktidarın bedenleşmiş hali olarak şehir meydanlarında konumlandırılmıştır. Saddam Hüseyin, 1979'dan 2003'e kadar Irak'ta otoriter bir rejim kurmuş, kamusal alanları kendi kültüründen, iktidarını ve kişiliğini pekiştirecek biçimde şekillendirmiştir. 2002 yılında Firdos Meydanına liderin 65. doğum gününü kutlamak amacıyla dikilen 12 metrelik dev bronz Saddam Hüseyin heykeli bunun en çarpıcı örneğidir. Heykel, kaidesi ile

birlikte 39 metre yüksekliğe ulaşmaktadır. Boyutları ve biçimsel özellikleri bu heykelin bir dönemin temsili olan ve rejimin kişisel kültünü pekiştiren simgesel bir yapı niteliği taşıdığını göstermektedir (Görsel 1). 2003 yılında ABD öncülüğündeki koalisyon güçleri Irak'ı işgal ettiğinde, Bağdat'ın Firdos Meydanında yer alan heykelin yıkımı, küresel medyada rejimin çöküşünün simgesi olarak sunulmuştur (Maass, 2011).

Görsel 1:

Bağdat Firdos Meydanı, Saddam Hüseyin heykelinin ABD Deniz Kuvvetlerince başına Amerikan bayrağı geçirilme ve yıkılma anı, 2003. (Fotoğraf: AFP)

Kaynak: <https://apnews.com/article/iraq-saddam-hussein-palaces-relics-bbc0ac0857ad212fe9b40f2e38da1e8d>

Bağdat'taki Firdos Meydanında yer alan heykelin kaldırılması, ABD'nin savaşta galip geldiğini, çatışmanın sona erdiğini ve Irak halkının özgürleştiğini göstermek amacıyla sahnelenmiş bir eylem olarak yorumlanmaktadır. 9 Nisan 2003'te ABD güçlerinin işgali sırasında, bu sembolik heykel, dünya medyasında "özgürleşme" anı olarak sunulmuştur (Mitchell, 1994). O gün öğle saatlerinde birkaç Iraklı vatandaş, heykelin tabanına halat bağlayarak yıkılmasını denemiş, ancak bu girişim başarısız olmuştur. Daha sonra, Amerikan 3. Tabur, 4. Deniz Piyade Alayı'ndan bir M-88 destek aracı çekici müdahale ederek heykelin yüzünü büyük bir Amerikan bayrağıyla kaplamış ve zincir yardımıyla heykeli çekerek yaklaşık iki saat süren bir süreç sonunda devirmiştir (Görsel 2-3). Görüntülerde dikkat çeken bir diğer husus, topluluğun heykeli yıkmak konusundaki kararlılığı ile heykelin direnç gösterme durumu arasında ortaya çıkan sembolik eşitliktir; heykelin fiziksel direnci, yıkımın saatler süren bir çaba gerektirmesini sağlamış ve böylece eylem, yalnızca fiziksel bir müdahale olmayıp, sembolik bir güç ve anlam mücadelesinin sahnelenmesi olarak da kaydedilmiştir (Görsel 4-5).

Görsel 2-3:

2003'te Bağdat'ın Firdos Meydanında yüzü Amerikan bayrağı ile kapatılan ve devrilen Saddam Heykeli. (Fotoğraf: Jerome Delay / AP)

Kaynak: <https://apnews.com/article/iraq-saddam-hussein-palaces-relics-bbc0ac0857ad212fe9b40f2e38da1e8d>

Amerikan deniz piyadelerinin desteğiyle iş makineleri kullanılarak yıkılan heykelin kafa kısmı kısa bir süreliğine Amerikan bayrağı ile kaplanmış, ardından hızla Irak bayrağıyla değiştirilmiştir. Boynuna zincir geçirilen heykel, ABD zırhlı aracıyla kaidesinden çekildikten sonra kafası kesilmiş ve olay yerinde toplanan Iraklılar tarafından parçalanmaya çalışılmıştır (Görsel 6-7). Bu görsel şovun Saddam Hüseyin iktidarı karşısında Amerika'nın galip geldiğini, savaşın bittiğini ve Iraklıların mutlu olduğunu göstermek için sahnelendiğini ifade etmek hiç de yanlış bir tespit olmayacaktır. Saddam heykellerinin yıkılmasının görsel bir şova dönüştürülmesinin altında yatan düşüncenin, bir dönemin kapanışı, daha da önemlisi kapatılışı olduğu açıkça gözlenmektedir (Cihaner Keser ve Yüksel, 2022).

Görsel 4-5:

2003'te Bağdat'ın Firdos Meydanında vince bağlanarak devrilen Saddam Heykeli. (Fotoğraf: Jerome Delay / AP)

Kaynak: <https://www.wnycstudios.org/podcasts/otm/episodes/on-the-media-the-day-saddam-hussein-statue-came-down>, <https://www.theguardian.com/news/audio/2021/aug/16/the-toppling-of-saddams-statue-how-the-us-military-made-a-myth-podcast>

Görsel 6-7:

2003'te Bağdat'ın Firdos Meydanında Saddam Hüseyin heykelinin başını parçalamaya çalışan kalabalık. (Fotoğraf: Oleg Nikishin / Getty Images-Patrick Baz / EPA)

Kaynak: <https://www.theguardian.com/world/2021/jul/08/toppling-saddam-hussein-statue-iraq-us-victory-myth>

Saddam Hüseyin'in doğum yeri olan Tikrit kentinin ABD güçlerinin kontrolüne girmesinin ardından kentteki Saddam heykelleri de hedef alınmıştır. Bu heykeller arasında özellikle Tikrit'in merkezinde yer alan büyük bir atlı Saddam heykeli öne çıkmaktadır. ABD askerleri, yerel halkın katılımıyla bu heykeli yıkmış ve böylece Saddam Hüseyin'in kendi memleketinde dahi gücünü kaybettiğinin sembolik bir göstergesini oluşturmuştur (Görsel 8). Bu durum, devrik liderin fiziksel varlığının yanı sıra kişilik kültürünün de nihai olarak sona erdiğini göstermektedir (Tunzelmann, 2021). Bazı görsel kayıtlar, heykellerin araçların arkasına bağlanarak sokaklarda sürüklendiğini de belgelemektedir (Görsel 9). Başlangıçta Irak halkı için özgürleşmenin ve dünya kamuoyu için savaşın dönüm noktasının sembolü olarak algılanan bu olaylar, zamanla ülkenin yaşadığı siyasal ve toplumsal kaos ile işgal sonrası karmaşanın habercisi haline gelmiştir. Başlangıçta oluşturulmak istenen olumlu algı, sonraki süreçte popülist söylemler ve toplumsal kutuplaşmalar tarafından gölgelenmiş; böylece sembollerin yok edilmesi, rejimin veya liderin sona erdiğini göstermekle birlikte, toplumsal odakların kaydırılması ve halk algısının yönlendirilmesi gibi daha derin bir işlev de kazanmıştır.

Görsel 8-9:

2003'te Tikrit'te ABD güçleri tarafından yıkılan ve Bağdat'ta araba arkasında sürüklenen Saddam Hüseyin heykelleri. (Fotoğraf: Oleg Nikishin / Getty Images-Patrick Baz / EPA)

Kaynak: <https://www.theguardian.com/world/2021/jul/08/toppling-saddam-hussein-statue-iraq-us-victory-myth>

Simgesel Anlam

Baas rejimi coğrafyasında yer alan Irak'taki Saddam Hüseyin heykelleri, liderin “mutlak gücünü”, ölümsüzlüğünü ve tek adam yönetimini hatırlatarak halk üzerindeki hakimiyetini temsil etmektedir. Mitchell'e göre, bu tür anıtlar iktidarın bedensel suretini sürekli görünür kılma çabasının somut örnekleridir. Saddam heykelleri, otoriter modernleşmenin ve tek adam rejiminin taşlaşmış biçimi olarak halk belleğine kazınmıştır (Mitchell, 1994). Liderin ikonografisi, askeri gösteriş ile tarihsel referansların özgün bir bileşimini oluşturmaktadır. Bu bağlamda heykellerin yıkımı, fiziksel bir müdahalenin ötesinde, görünürlüğün sonlandırılması ve yeni bir siyasi düzenin sembolik başlangıcı olarak da yorumlanabilir. Yıkım eylemi, Saddam kültürünün sona erdirilmesi anlamına gelmiş ve toplumsal hafızada “rejimin çöküşü” olarak kodlanmıştır (Halbwachs, 1992; Assmann, 2011). Bu yıkımlar, Saddam rejiminin korku ve baskı sembollerinin artık halk tarafından kabul görmediğini göstermesi açısından önemli bir göstergedir. Ancak medya çerçevesi, bu durumu sahici bir halk ayaklanması gibi sunarak, Iraklıların diktatörün en güçlü sembolünü yıkmasına olanak sağlayan bir eylem olarak yorumlamış ve uluslararası algıda dramatik bir “özgürleşme” sahnesine dönüştürmüştür.

Yıkım Sonrası Söylem

Bağdat'taki Firdos Meydanında bulunan bronz Saddam Hüseyin heykelinin yıkım olayı, ABD medyasında ve CNN gibi uluslararası medya organlarında “halkın özgürleşme anı” olarak, iki saatlik aralıksız yayınlarla tüm dünyaya sunulmuş, özgürleşmenin görsel sembolü olarak lanse edilmiştir. Firdos Meydanı heykelinin yıkılışı, Irak işgalinin hikayesinin tatmin edici bir sonu olarak sunulmuş, halk tarafından nefret edilen diktatör, heykelinin yıkılmasıyla sembolik olarak devrilmiştir (Tunzelmann, 2021). Ancak daha sonra ortaya çıkan belgeler ve yapılan analizlerde bu sahnenin bir medya operasyonu olduğu ve heykelin küçük bir grup tarafından tahribata uğratıldığı, akabinde Amerikan zırhlı araç desteğiyle yıkıldığı yönündedir (FAIR, 2011). Bu yıkım planlı bir propaganda operasyonu olarak tarihe geçmiş ve kamusal hafızanın inşasında medya çerçevelemesinin belirleyici gücünü gözler önüne sermiştir.

Uluslararası medya gözetiminde yıkılan heykel, savaş sonrası halk psikolojisi, medya propagandası ve yeni kamusal alan düzenlemelerinin bir simgesi olarak değerlendirilmiştir (Maass, 2011). Bu olay, medya üzerinden yönlendirilmiş bir “özgürlük anı” gibi sunulmuş, fakat gerçekte bu sahne küçük bir gruba ait sembolik bir performansa dayalı olarak gerçekleştirilmiştir (FAIR, 2011). Söz konusu yıkım kamuya dönük sembolik performans olarak planlanmış, ancak katılımcı sayısı medya tarafından abartılarak görüntüler kamera şovuna dönüştürülüp, politik bir performans olarak sunulmuştur. New Yorker muhabiri Peter Maass'ın (2011) ifadelerine göre; “Bu yıkım Amerikan ordusunun en başından beri büyük bir gösteri sergilemek gibi harika bir fikri olmasından kaynaklanmaktadır ve heykelleri yıkan sadece Amerikan askerleri olmamıştır, tarih boyunca işgalci orduların yaptığı budur, bir ülkeyi işgal edersiniz, karşı olduğunuz rejimin temsillerini yerle bir edersiniz”. Medya ekipleri, ABD askerlerinin yönlendirmesiyle ana ait kareleri çekmiş ve bu görüntüler onlarca kez canlı olarak yayınlanmıştır. ABD askerleri heykellerin yıkım sürecinin kontrolünü üstlenerek, medyatik anlamda sembolik birer zafer gerçekleştirmiştir. Bu sayede, zafer anının global hafızaya yerleşmesi hız kazanmıştır. Görüntüler, özellikle medya tarafından propaganda amacıyla kullanılmış, ABD ve koalisyon güçleri, heykel yıkımlarını “Irak halkının özgürleşmesinin simgesi” olarak sunmuş ve Saddam'ın devrilmesini, “İrakililerin zulümden kurtuluşu” şeklinde lanse etmişlerdir.

Libya: Bab al-Aziziya Üssündeki Muammer Kaddafi Heykelleri (2011)

Arap Baharı bağlamında lider heykellerinin yıkımı, yalnızca fiziksel bir müdahale olarak kalmayıp, aynı zamanda sembolik bir anlam taşıyan politik eylemler olarak değerlendirilmelidir. Irak'ta Saddam Hüseyin heykellerinin devrilmesi, liderin mutlak gücünü ve tek adam yönetimini temsil eden ikonik unsurların halk belleğinden

silinmesini sağlamış ve toplumsal hafızada rejimin çöküşü olarak kodlanmıştır (Halbwachs, 1992; Assmann, 2011; Mitchell, 1994). Benzer şekilde, Libya'da 2011 halk ayaklanması sırasında Trablus'taki Bab al-Aziziya karargahında Kaddafi heykellerine halkın doğrudan müdahalesi, bu nesnelerin fiziksel yıkımının ötesinde, uzun süredir devletin denetiminde olan kamusal alanın geri kazanılmasının sembolü olmuştur (New Yorker, 2011). 2011 halk ayaklanması sırasında isyancıların heykellere müdahalesi, sadece fiziksel bir tahribat olmamış, rejimin ideolojik simgelerine yönelik sembolik bir karşı koyma olarak okunmuştur.

Libya (2011) örneği, kitlesel seferberlikle birlikte rejim çöküşüne dayanan devrimci ikonoklazm biçimini göstermektedir. Irak örneğinden farklı olarak Kaddafi heykellerinin yıkılması toplumun içinden yönlendirilmiş ve sembolik olarak kamusal alan üzerindeki halk egemenliği iddiasıyla bağlantılı olarak gerçekleşmiştir. Dolayısıyla sahnelenmiş bir otorite devrinden ziyade kamusal alanın geri kazanılması yönünde kolektif bir eylem niteliği taşımaktadır. Anıtın yıkılmasıyla kişiselleştirilmiş yönetim ortadan kaldırılarak, sembolize edilmiş olan kalıcılığın kırılmasının simgesi oluşturulmaya çalışılmıştır.

Siyasal Bağlam

Muammer Kaddafi'nin 42 yıllık iktidarı boyunca Libya'daki meydanlar, karargahlar ve kamu binaları, heykeller ve portrelerle donatılmıştır. Bab al-Aziziya Üssü, Kaddafi'nin iktidarının merkezi olarak öne çıkmakta ve burada yer alan heykeller, liderin milliyetçi ve anti-Batı ideolojisini simgelemektedir. Özellikle "savaşçı yumruk" formundaki heykel, 1986'daki ABD bombardımanına yanıt olarak, Kaddafi'nin direniş öyküsünü temsil etmek amacıyla inşa edilmiştir. 2011 yılında Libya'da başlayan halk ayaklanmasının ardından, 23 Ağustos 2011'de Libya Ulusal Geçiş Konseyi güçlerinin Bab al-Aziziya Üssü'nü ele geçirmesiyle birlikte, isyancıların heykelin üzerine tırmandığı ve spreylere boyalarla çeşitli zararlar verdiği anlar kayıt altına alınmıştır (Görsel 10-11). Bu süreç, fiziksel yıkımın ötesinde, Kaddafi rejiminin ideolojik simgelerine yönelik sembolik bir müdahalenin de göstergesidir (Görsel 10-11).

Görsel 10-11:

2011'de Libya Bab al-Aziziya Üssü'nde zarar verilen Amerikan savaş uçağını ezen Savaşçı Yumruk Heykeli. (Fotoğraf: Sergey Ponomarev / AP)

Kaynak: <https://www.flickr.com/photos/statephotos/6418611091/>

2011'de Libya'da gerçekleşen halk ayaklanmaları sırasında, Trablus'ta yer alan Bab al-Aziziya karargahındaki Muammer Kaddafi heykelleri, doğrudan halkın müdahalesiyle yıkılmış ve bu süreç sosyal medya aracılığıyla küresel ölçekte yayılmıştır (New Yorker, 2011). Bu müdahaleler, spontane ve doğrudan bir halk hareketi bağlamında değerlendirilmiş; isyancılar, heykellerin başlarını kırarak parçalarını yere fırlatmış ve bu eylemler sırasında fotoğraflar çekmiştir (Görsel 12-14). Bab al-Aziziya'daki heykel yıkımları, yalnızca fiziksel bir tahribatı temsil etmekle kalmayıp, halkın uzun süredir devletin kontrolünde olan mekanları geri almasının sembolik bir göstergesi olarak da işlev görmüştür. Bu olaylar, aynı zamanda yeni Libya toplumsal belleğinde belirgin bir kırılma noktası oluşturarak, kolektif hafızanın yeniden inşasına dair somut bir örnek teşkil etmektedir.

Görsel 12:

2011'de Libya Bab al-Aziziya Üssü'nde zarar verilen Muammer Kaddafi ve Savaşçı Yumruk heykelleri. (Fotoğraf: Sergey Ponomarev / AP)

Kaynak: <https://www.theatlantic.com/photo/2011/08/libyan-rebels-storm-qaddafi-compound/100134/>

Görsel 13-14:

2011'de Libya Bab al-Aziziya Üssü'nde zarar verilen Muammer Kaddafi heykeli. (Fotoğraf: Sergey Ponomarev / AP)

Kaynak: <https://www.theatlantic.com/photo/2011/08/libyan-rebels-storm-qaddafi-compound/100134/>

Simgesel Anlam

Kaddafi'ye ait heykeller, liderin kendisine atfettiği “halk lideri”, “devrim lideri” ve “halkın babası” mitosunu yansıtmak amacıyla kamusal alanlarda konumlandırılmıştır. Bu heykeller, liderin halkla kurduğu ilişkiyi efsaneleştirme ve iktidarını görsel olarak pekiştirme işlevi taşımaktadır. Ancak halk nezdinde, bu yapılar aynı zamanda

baskının ve korkunun somutlaşmış birer simgesi olarak algılanmıştır. Bu bağlamda, heykellerin yıkımı yalnızca fiziksel bir eylem olmayıp sembolik bir hesaplaşma ve rejimin meşruiyetinin toplumsal düzeyde reddi olarak okunabilir (Bevan, 2006). Yıkım, halkın kendi geçmişiyle ve otoriter yönetimle yüzleşmesinin somut bir tezahürü olmuştur. Dolayısıyla Kaddafi heykellerinin yok edilmesi, yalnızca bireysel bir figürü hedef almakla kalmayıp, liderin ideolojik mirasını da sembolik düzeyde sorgulayan bir eylem olarak değerlendirilebilir. Chivvis (2014) bu süreci, halkın “kamusal alanı geri alma” adımı olarak yorumlamakta ve özellikle “kırılan heykel başı” imgesinin, diktatör kültürünün çözülmesini temsil eden güçlü bir metafor olduğunu vurgulamaktadır.

Yıkım Sonrası Söylem

Heykel yıkımına ilişkin görüntüler, cep telefonu kameralarıyla kaydedilmiş ve YouTube, Facebook gibi dijital platformlarda viral hale gelerek milyonlarca kişiye ulaşmıştır. Arap Baharı döneminde sembolik direniş, geleneksel sokak eylemlerinin ötesine geçerek dijital mecralarda da inşa edilmeye başlanmıştır. Bu süreç, sembolik şiddetin görselleştirilerek dijital hafızaya kazınması ve “ikonoklazmın dijitalleşmesi” olarak değerlendirilebilir (Assmann, 2011). Modern ikonoklazm, artık yalnızca fiziksel mekanlarla sınırlı olmayıp, küresel medya ve dijital platformlar aracılığıyla toplumsal hafızada kalıcı bir etki yaratmaktadır. Televizyon ve sosyal medya üzerinden yayılan canlı görüntüler, politik ikonoklazmın dijitalleşmiş bir formunu gözler önüne sermekte ve sembolik eylemlerin geniş kitleler tarafından algılanmasını, paylaşılmasını ve yorumlanmasını mümkün kılmaktadır. Bu durum, lider heykellerine yönelik yıkımların küresel bir sembolik direniş biçimi olarak anlam kazanmasını sağlamaktadır.

Bu dijital paylaşım süreci, sembolik şiddetin yalnızca fiziksel sınırlarla sınırlı kalmayıp, toplumsal hafızada kalıcı izler bırakarak kolektif belleğin yeniden şekillendirilmesine olanak tanıdığını göstermektedir. Arap Baharı bağlamında, bu durum “ikonoklazmın dijitalleşmesi” olarak adlandırılmakta; lider heykellerinin yıkımı artık yerel bir protesto olmaktan çıkarak küresel medyanın etkisiyle evrensel anlamlar taşıyan sembolik bir direniş biçimi haline gelmektedir (Assmann, 2011). Böylece yıkım eylemleri, liderin kişilik kültürü ve ideolojik mirasını hedef almakla kalmayıp, dijital hafıza aracılığıyla uluslararası kamuoyuna da taşınmakta ve kolektif bellekte kalıcı bir iz bırakmaktadır.

Mısır: Kahire Hüsnü Mübarek Heykeli (2011)

Mısır'da Hüsnü Mübarek heykelini hedef alan uygulamalar araştırmaya konu tipoloji içinde farklı bir konumda yer almaktadır. Büyük ölçekli kamusal alan heykel yıkımının sınırlı kaldığı Mısır'da sembolik çatışmanın otoritenin daha geçici temsillerine doğru kaydığı görülmektedir. Bu yönüyle Mısır örneği, rejim imgelerinin alternatif biçimlerini

hedef olarak ikonoklastik faaliyetlerin anıtsal heykellerin ötesinde işleyebileceğini ortaya koymaktadır. Söz konusu farklılık, aynı zamanda ikonoklazmın yoğunluğunun ve biçiminin tek başına siyasi kopmaya bağlı olmadığını, bununla birlikte lider merkezli anıtların mekansal merkeziliğine de bağlı olduğunu vurgular niteliktedir.

Siyasal Bağlam

Mısır örneği, heykel yıkımının sınırlı olması nedeniyle diğer örneklerle kıyasla daha sembolik bir okuma sunmaktadır. 1981'den 2011'e kadar Mısır'ın devlet başkanı olarak 30 yıl boyunca ülkeyi yöneten Hüsnü Mübarek, 2011'de Mısır'da başlayan ayaklanmalar sonucunda istifa etmek zorunda kalmıştır. Mübarek rejimi döneminde kamusal alan heykellerinin kullanımı sınırlı olduğundan, fiziksel heykel yıkımı ayaklanmalar sırasında nispeten az gözlemlenmiştir. Bununla birlikte, Mübarek'in posterleri, fotoğrafları, okul ve cadde adları gibi sembolik göstergeleri, protesto eylemlerinin odak noktası haline gelmiştir (Görsel 15). Mısır'da bu süreç, fiziksel heykel yıkımının sınırlı olmasına karşın, sembolik ve görsel temsil araçlarının kamusal alan üzerinden hedef alınması biçiminde kendini göstermiştir (El-Ghobashy, 2012). Böylece Mübarek döneminde kamusal sembollere yönelik protestolar, fiziksel yok etme eylemleri yerine daha çok ideolojik ve sembolik bir karşı koyma pratiği olarak ortaya çıkmıştır.

Ayaklanma döneminde Mısır'daki en çarpıcı tahribat örneklerinden biri, devlet başkanları Hüsnü Mübarek ve Enver Sedat ile Nobel ödüllü bilim insanı Ahmed Zewail ve yazar/edebiyatçı Necib Mahfuz'u içeren anıtsal heykelin yıkımıdır (Görsel 16). Kahire'de yüksek bir yamaca konumlandırılan bu anıtsal yapı, 2011'deki protestolar sırasında boyalar, yazılar ve kırıcı aletlerle tahrip edilmiştir. Müdahalelerin en yoğun gerçekleştiği alan, Mübarek'i temsil eden figürün yüzü olup, figür neredeyse tanınmayacak hale gelmiştir. Bu eylem, Mısır'daki protestocuların kamusal alandaki anıtları, iktidara yönelik güçlü politik mesajlar vermek için kullandıkları somut araçlardan biri olarak tarihe geçmiştir. Böylece, fiziksel tahribat, toplumsal ve siyasal mesaj iletmenin sembolik bir boyutu halini kazanmıştır.

Görsel 15-16:

2011'de Tahrir Meydanında indirilen Hüsnü Mübarek posterleri ve Kahire'de tahrip edilen Hüsnü Mübarek, Enver Sedat, Ahmed Zewail, Necib Mahfuz heykeli. (Fotoğraf: / Reuters)

Kaynak: <https://www.theatlantic.com/photo/2011/08/libyan-rebels-storm-qaddafi-compound/100134/>

Simgesel Anlam

Protestocuların tahribat için genellikle yüksek sembolik değere sahip anıtları tercih ettikleri, Arap Baharı sürecinde çeşitli örneklerle kanıtlanmış bir durumdur. Buna karşılık, Mısır'da Ahmed Zewail, eski devlet başkanları Enver Sedat ve Hüsnü Mübarek ile romancı ve Nobel ödüllü Necib Mahfuz'u içeren anıtsal yapının tahribi ve daha sonraki dönemlerde Cemal Abdünnasır'a ait bazı anıtların geçici olarak boyanması veya saldırıya uğraması, protest kimliğinin parçalanmış ve seçici doğasına işaret etmektedir. Mübarek'in devlet kurumları üzerindeki fotoğrafları ve adını taşıyan yapılar, halkın baskıcı rejime karşı duyduğu öfkenin somut sembollerine dönüşmüştür. Bazı protestocular bu görselleri yakmış, üstlerini çizmiş ve alaya almıştır. Bu tür hedeflemeler, Mısır bağlamında otoriter devlet algısına yönelik tepkisel ikonoklazmin özgün bir örneğini oluşturmakta olup, fiziksel heykel yıkımının sınırlı olduğu bir ortamda bile ciddi sembolik ve görsel tahribat yoluyla toplumsal ve politik mesajların iletildiğini göstermektedir. Mısır örneği, fiziksel yıkımın doğrudan sınırlı olmasına karşın, ikonografik mücadelelerin kamusal alanda sürdürüldüğü bir geçiş modelini temsil etmektedir.

Yıkım Sonrası Söylem

Mısır medyası, Mübarek'in görsellerine ve betimlemelerine yönelik müdahaleleri ya kınamış ya da sansürlemiştir. İsyân sürecinde kamusal sembollere yönelen bu müdahaleler, rejim değişikliğinin psikolojik bir yansıması olarak yorumlanmıştır. Ancak Mısır'daki kolektif hafıza daha parçalı bir yapıya sahip olduğundan, fiziksel heykel yıkımı yaygınlaşmamış; sembolik direniş çoğunlukla grafik imgeler, grafiti ve sloganlar aracılığıyla yürütülmüştür (Winegar, 2016). Bu durum, ikonoklazmın yalnızca fiziksel müdahalelerle sınırlı kalmayıp, aynı zamanda görsel, dijital ve sembolik düzeylerde de etkili olabileceğini göstermektedir.

Suriye: Hafız Esed ve Beşşar Esed Heykelleri (2011-2024)

Suriye'de de Hafız Esed ve Beşşar Esed'e ait kamusal heykeller, rejimin iktidarını pekiştirme ve lider kültünü toplumsal hafızaya yerleştirme stratejisinin merkezi unsurları olarak öne çıkmaktadır. 2011 yılında başlayan iç savaş ve Arap Baharı etkisiyle bu heykeller fiziksel ve sembolik hedefler haline gelmiştir. Bazı heykellerin kısmi yıkımının patrimoniyal rejimin sembolik rolünü vurgular nitelikte olduğu görülmektedir.

Siyasal Bağlam

Suriye'de 1970–2000 yılları arasında iktidarda bulunan Hafız Esed, ülkede güçlü bir kişisel kült oluşturmuş ve Baas ideolojisini pekiştirmek amacıyla şehir merkezlerinde heykeller, posterler ve levhalar diktirmiştir (Halbwachs, 1992). 2011 yılında Dera'da başlayan halk ayaklanmaları, bu sembolik yapıların halk tarafından hedef alınmasının zeminini hazırlamıştır. Özellikle Dera, Humus, Rakka ve İdlib gibi muhalif bölgelerde Hafız Esed'e ait heykellerin tahrip edilmesi fiziksel bir yıkım ve rejime karşı sembolik bir direniş olarak kayda geçmiştir (Görsel 17-18).

Görsel 17-18:

Suriye'de yıkılan Hafız Esed heykelleri. (Fotoğraf: Jumaa al-Masalma / AP, Reuters)

Kaynak: <https://news.sky.com/video/syrian-crowds-topple-statues-of-hafez-al-assad-across-the-country-13269550>

Protestocular, Mart 2011'de Dera şehir merkezindeki hükümet meydanında bulunan, Hafız Esed heykelini halatlarla çekerek devirmeye çalışmış, güvenlik güçleriyle yaşanan çatışmada polis ateş açmış, en az 14 kişi öldürülmüş, 37'den fazla kişi yaralanmıştır. Bazı tanıklara göre ise heykel ayaklarından kırılarak devrilmiştir (Reading the Pictures, 2011) 2011 Mart ayı sonlarında Dera, Suriye iç savaşının başlangıç noktası kabul edilmektedir. Burada halk tarafından başlatılan eylemler kısa sürede ülke sathına yayılmış, Hümm ve Lazkiye gibi kentlere de sirayet etmiştir (Halbwachs, 1992). Ancak Beşşar Esed döneminde heykel yıkımları daha kısıtlı kalmıştır; zira devletin kontrolü altında kalan bölgelerde fiziksel sembollerin korunmasına özen gösterilmiştir (al-Tamimi, 2014).

Reuters aracılığıyla servis edilen fotoğraflar Suriye'nin diğer kentlerinde de devrilmiş Hafız Esed heykelinin tahrip edilip sürüklenişini belgelemektedir. Ayaklanmalarda birçok heykel protestocular tarafından yıkılmış, yakılmış veya karikatürize edilen yeni düzenlemelerle alaya alınmıştır. Bazı durumlarda ise heykellerin başına silah yerleştirilerek karikatürize edilmeleri, alaycı bir hafıza ve yeniden inşasına işaret etmektedir (Görsel 19-20). Bu heykel yıkımlarının halkın egemen hafızayı reddetmesi anlamını taşıdığı biçiminde bir değerlendirme yapmak mümkündür. Bu sembolik yıkımlar ve alaycı düzenlemeler Suriye'de ilerleyen süreçte diğer kentlerde gerçekleştirilen heykel yıkımlarının da habercisi olurken; insani trajedinin ve bellek çatışmasının görsel metalarını da oluşturmuştur. Heykellere karşı yapılan eylemler, toplumsal hafızada rejim sembollerine karşı doğrudan fiziksel müdahale olarak kaydedilmiştir.

Görsel 19-20: Suriye’de tahrip edilen Hafız Esed heykelleri. (Fotoğraf: Reuters)

Kaynak: <https://www.ntv.com.tr/galeri/dunya/esad-rejimine-iki-yil-sonra-en-agir-darbe,-cay0RevOUKkOeO8XYhM4A/PB3F7oTgY0yajZFD6ni5rQ>

Suriye’de 2024 yılında Esed rejiminin çöküşünün ardından heykellerin yıkılması, ilk bakışta Arap Baharı’nın gecikmiş bir yansıması gibi değerlendirilebilse de bu sembolik eylemlerin anlamı 2011’deki ayaklanmaların ötesine taşmaktadır. Arap Baharı süreci, özellikle 2011’deki Suriye gösterilerinde “onur, özgürlük ve yolsuzluk karşıtlığı” temalarıyla başlamıştır. Dolayısıyla 2024’te heykellerin yıkılması, bu erken dönem taleplerin sembolik bir devamı olarak görülebilir. Ancak arada geçen 13 yıllık iç savaş süreci, bu sembolik yıkımın bağlamını köklü biçimde dönüştürmüştür. Son dönem heykel yıkımlarını Arap Baharı’nın devamı olarak konumlandırmak indirgemeci bir yaklaşım olsa da bu eylemlerin, Arap Baharı’nın yarattığı siyasi bilinç, meşruiyet krizi ve toplumsal direniş kültürünün uzun erimli etkileri çerçevesinde anlamlandırıldığında analitik bütünlük kazanabileceği düşünülmektedir. 2024’teki heykel yıkımları ülkedeki aşınmanın somutlaştığı en görünür sembolik pratikler arasındadır. Dolayısıyla heykellerin yıkımı Arap Baharı’nın ilk taleplerinin sembolik mirasına bağlı olmakla beraber bu taleplerin çok ötesine geçerek savaş sonrası toplumsal yeniden inşanın bir unsurunu temsil eder niteliktedir.

Suriye’deki savaş, 2011 yılında hükümet karşıtı protestoların bastırılmasıyla başlamış ve yabancı ordular ile cihatçı grupların da dahil olduğu karmaşık bir çatışmaya dönüşerek yarım milyondan fazla insanın ölümüne yol açmıştır. 14 yılı aşkın süredir devam eden çatışma ortamının ardından, Suriyeli isyancıların 8 Aralık 2024 tarihinde Suriye’nin Kamışlı kentinde Devlet Başkanı Beşşar Esed’in devrildiğini duyurmaları ve bu açıklamayı eski Devlet Başkanı Hafız Esed’in hasar görmüş heykelinin önünde gerçekleştirmeleri, yaklaşık elli yıl boyunca Baas rejimi tarafından yönetilen Suriye’de siyasal iktidarın ve rejim sembollerinin dönüşümüne işaret eden yüksek sembolik değere sahip bir gelişme olarak değerlendirilebilir (Görsel 21-22).

Görsel 21-22:

2024'te Kamışlı şehrinde yeniden yıkılan Hafız Esed heykeli. (Fotoğraf: Orhan Qereman / Reuters / AFP)

Kaynak: <https://www.gmanetwork.com/news/topstories/world/929377/syrians-topple-and-trample-on-statues-of-assad-s-father/story/>

Suriye'de kalabalıklar ülke genelinde tamir edilerek yeniden konumlandırılan ve koruma altına alınan Hafız Esed heykellerini devirerek yıkıma yeni bir ivme kazandırmışlardır. el Cezire tarafından yayınlanan kısa klipten alınan karede, araçlar üzerinde zafer işareti yapan protestocular ve heykelin üzerinde duran kişiler görülmektedir (Görsel 23-24). Ülkenin birçok şehriden gelen görüntüler, 2003 yılında Bağdat'ın ABD ve İngiltere öncülüğündeki askeri koalisyon tarafından ele geçirildiği gün, ABD zırhlı aracının, coşkulu Iraklıların da yardımıyla, Irak'ın eski diktatörü Saddam Hüseyin'in heykelini devirdiği görüntüleri hatırlatmaktadır (Görsel 25-26).

Görsel 23-24:

2024 yılında Lazkiye şehrinde yıkılan Hafız Esed heykeli. (Fotoğraf: Jumaa al-Masalma / AP)

Kaynak: https://diyaruna.com/en_GB/articles/cnmi_di/features/2019/03/11/feature-01

Görsel 25-26:

2024 yılında Kamışlı ve Hama sokaklarında yıkılan Hafız Esed heykelleri. (Fotoğraf: Muhammad Haj Kadour / AFP)

Kaynak: https://www.viory.video/en/videos/a3013_08122024/qamishli-locals-topple-statue-of-syrian-ex-president-hafez-al-assad-in-city-on-turkish-border

Simgesel Anlam

Hafız Esed'in heykelleri, "ulusal birliğin" ve Baas ideolojisinin simgesi olarak sunulmuştur. Suriye rejiminin sembolik hakimiyetinin varoluşsal göstergeleri olarak algılanmaktadır. Hafız Esed heykelleri aynı zamanda Arap milliyetçiliğini, devlet otoritesini ve "laik baba figürü"nü temsil etmektedir. Ancak halkın büyük bir kesimi için bu yapılar, totaliter kontrolün ve mezhepsel ayrıcalığın sembolü olarak kabul edilmiştir (Halbwachs, 1992). Dera'da yer alan heykel, Suriye rejiminin sembolik hakimiyetinin önemli bir unsuru olarak algılanmaktadır. 2011'de başlayan Suriye'deki iç savaş sürecinde ülkenin dört bir yanına yerleştirilmiş Hafız Esed ve oğlu Beşşar Esed başta olmak üzere Esed ailesine ait birçok anıt, portre, poster ve panoların isyancı gruplar tarafından hedef alınması ve yıkılması, mezhepsel ve politik öfkenin dışa vurumu ve simgesi olarak da değerlendirilmektedir.

Yıkım Sonrası Söylem

Suriye örneğinde medya söylemi çok daha parçalıdır. Uluslararası medya, bu tür yıkımları özgürlük hareketlerinin bir parçası ve simgesi olarak yansıtırken; rejim yanlısı medya, bu eylemleri "terörist vandalizmi" olarak betimlemiştir. Böylece heykel yıkımı, ideolojik çerçeveleme ile farklı anlamlara bürünmüştür (Habermas, 1989). Diğer heykel yıkım örneklerinden bağımsız olarak burada, aynı fiziksel eylemin, farklı aktörlerce tamamen zıt anlamlarla çerçevelenmiş olduğu gözlenmektedir. Medya söylemi, heykel yıkımlarının anlamını belirleyen en önemli değişkenlerden biri haline gelmiştir. Aynı olay, "özgürleşme" ya da "yıkıcılık" olarak sunulabilmekte; böylece bu sembolik yıkımların kolektif hafızadaki yerleşimi de istenilen doğrultuda yönlendirilebilmektedir.

Tartışma

Toplanan veriler ve yapılan analizler, lider heykellerinin yıkımının yalnızca eski rejimlerin fiziksel kalıntılarını ortadan kaldırma amacı taşımadığını; aynı zamanda politik hafızanın yeniden şekillendirilmesi, kamusal alanın yeniden tanımlanması ve toplumsal öfkenin yönlendirilmesi gibi işlevleri de olduğunu göstermektedir. Ancak daha derinlemesine bakıldığında, heykel meselesinin dünyanın her yerinde çok daha karmaşık bir fenomen olduğu gözlenmektedir. Tunzelmann'ın (2021) ifadesiyle; "Heykeller tarafsız değildir ve boşlukta var olmazlar. Onlara olan tepkiler, kimi andıklarına, kimin diktığıne, kimin savunduğuna, kimin yıktığına ve nedenine bağlıdır."

Arap coğrafyasında gerçekleşen lider heykeli yıkımları, her bir ülkenin politik ve toplumsal bağlamına bağlı olarak farklı biçimler almış, ancak ortak olarak sembolik iktidarın sorgulanması ve toplumsal hafızanın yeniden inşası işlevi görmüştür. Irak'ta Saddam Hüseyin'in Bağdat ve Tikrit'teki anıtsal heykellerinin ABD işgali sırasında devrilmesi, dış müdahale ile toplumsal öfkenin birleştiği bir "fiziksel ve sembolik hesaplaşma" olarak kayda geçmiştir; bu yıkım, Saddam'ın kişilik kültürünün ve otoriter rejimin çöküşünün görünür bir simgesi haline gelmiştir (Mitchell, 1994; Halbwachs, 1992). Libya'da ise Muammer Kaddafi'nin Bab al-Aziziya'daki heykelleri, isyancı halk tarafından yıkılmış ve görüntüler dijital mecralarda hızla yayılmıştır; bu eylem, Kaddafi'nin ideolojik mirasına yönelik sembolik bir saldırı ve kamusal alanın halk tarafından geri alınmasının göstergesi olmuştur (Chivvis, 2014; Bevan, 2006). Bağdat'ta 2003 yılında devrilen Saddam Hüseyin heykeli, yalnızca rejimin çöküşünü göstermekle kalmayıp, toplumun korkularını geride bırakma sürecinin de bir sembolü olmuştur. Libya'da Kaddafi heykellerinin sökülmesi ise halkın devrim söylemiyle yeniden özdeşleştiği bir geçiş ritüeli niteliği taşımıştır. Suriye'de Hafız ve Beşşar Esed heykelleri, özellikle muhalif bölgelerde devrilmiş, bu yıkımlar rejimin uzun süreli sembolik varlığını hedef almakla kalmamış, protestocular tarafından ulusal bir anlatının yeniden şekillendirilmesine de katkıda bulunmuştur (Halbwachs, 1992). Mısır'da ise Hüsnü Mübarek döneminde kamusal heykeller sınırlı olduğu için yıkım daha çok posterler, bina isimleri ve grafik imgeler üzerinden gerçekleşmiş, fiziksel ikonoklazm sınırlı kalmış, ancak sembolik direniş dijital ve kamusal görseller aracılığıyla sürdürülmüştür (El-Ghobashy, 2012; Winegar, 2016).

Aşağıda sunulan tablo; Irak, Libya, Suriye ve Mısır'daki lider heykelleri ve sembolik müdahale örneklerini ikonoklazm tipleri, medya kaynakları ve zaman aralıklarıyla karşılaştırmalı olarak sunmaktadır. Tabloda farklı siyasal bağlamlarda sembolik yıkım dinamikleri net biçimde görünür hale gelmektedir.

Tablo 1*Orta Doğu'da Lider Heykelleri ve Sembolik Yıkım Tipolojisi (2003–2024)*

Ülke	Örnekler / Liderler	Sembolik Yıkım Tipi	Medya Kaynakları	Zaman Aralığı	Notlar / Vaka Özellikleri
Irak	Saddam Hüseyin heykelleri	İşgal kaynaklı ikonoklazm	Ulusal / uluslararası haber ajansları, sosyal medya	2003–2005	Heykellerin devasa yıkımı, ABD işgali sonrası sembolik boşluk yaratmıştır.
Libya	Muammer Kaddafi heykelleri	İsyancı / devrimci ikonoklazm	Ulusal medya, sosyal medya, fotoğraf ve video belgeleri	2011	Halk hareketleriyle yıkım, görsel medya aracılığıyla uluslararası görünürlük kazanmıştır.
Suriye	Hafız ve Beşşar Esed heykelleri	İsyancı / devrimci ikonoklazm	Arapça ve İngilizce medya, sosyal medya	2011–2024	Bazı heykellerin kısmi yıkımı, patrimonial rejim sembolü olarak rolü vurgulamaktadır.
Mısır	Hüsni Mübarek posterleri ve semboller	Devlet onaylı kaldırma / topluluk müdahalesi	Ulusal gazeteler, sosyal medya	2011–2013	Heykel yıkımı sınırlı kalmış, poster ve semboller üzerinden analiz yapılabilmektedir.

Bu karşılaştırmalı inceleme, Orta Doğu ve Arap coğrafyasındaki ikonoklazmın yalnızca fiziksel yıkımdan ibaret olmadığını; aynı zamanda toplumsal hafıza, ideolojik miras ve kamusal alanın yeniden tanımlanması süreçlerinde merkezi bir rol oynadığını göstermektedir. Özellikle Irak ve Libya örnekleri, bu tür yıkımların bazen dış müdahale ile araçsallaştırıldığını, bazen ise iç dinamiklerin organik bir sonucu olarak geliştiğini ortaya koymaktadır. Propaganda, çağlar boyunca savaşın temel unsurlarından biri olmuştur. Ancak gerçek olayları gerçek olaylardan sonra yeniden paketlemek yerine, savaş alanında olaylar yaratma fikri modern bir gelişme olarak en çok Arap devrimi ile birlikte sunulmaya başlanmıştır. Walter Lippmann belirttiği gibi, erkler gerçeklere olduğu kadar kurgulara da güçlü bir şekilde tepki vermekte ve çoğu durumda tepki verdikleri kurguların yaratılmasına yardımcı olmaktadır (Maass, 2011). Dijital ortamların yaygınlaşmasıyla, heykel yıkımları fiziksel eylemlerin ötesine geçerek viral görsel anlatılar haline gelmekte ve uluslararası politika söylemlerinde yer bulmaktadır (Debord, 1994). Araştırma konusu ikonoklazm eylemleri, her vakada farklı aktörler tarafından gerçekleştirilmiş olsa da ortak bir amaca hizmet etmektedir. Eski rejimlerin fiziksel sembollerini ortadan kaldırarak yeni bir toplumsal ve politik düzenin yolunu açmaktır bu amaç. Bu bağlamda, medya söylemi kritik rol oynamaktadır. Aynı heykel yıkımı, bir haberde “özgürlük sembolü”, diğerinde “vandalizm” olarak

çerçvelenebilmektedir (Debord, 1994; FAIR, 2011).Yıkılan heykellerin yerine yeni sembollerin konumlandırılmamasının ise birkaç temel nedeni bulunmaktadır. Bunlardan ilki rejim sonrası dönemde ortak bir kurucu anlatı üzerinde uzlaşının sağlanamaması ve kolektif belleğin parçalanmış yapısı (Halbwachs, 1992); ikincisi sembolik temsillerin meşruiyet üretme kapasitesinin siyasal istikrar ve kurumsal konsolidasyonla doğrudan ilişkili olması (Connerton, 2008); üçüncüsü devrim ya da işgal sonrası geçiş dönemlerinde kamusal mekanın askıda kalması ve yeni iktidar formunun henüz hegemonik bir temsil dili üretememesi (Lefebvre, 1991) olarak sıralanabilir. Bu bağlamda boşluk, yalnızca fiziksel bir eksiklik olmayıp iktidarın sembolik yeniden üretim kapasitesinin zayıflığını gösteren bir geçiş momentini olarak okunabilir. Dolayısıyla heykellerin yerine kalıcı bir sembol yerleştirememesi, siyasal düzenin henüz kurumsallaşmamış oluşunun ve toplumsal uzlaşının tamamlanmamış karakterinin bir göstergesi niteliğindedir.

Sonuç

Arap dünyasında lider heykelleri, tek bir saikle açıklanamayacak ölçüde karmaşık tarihsel, sosyolojik ve siyasal süreçlerden beslenmektedir. Kamusal alan heykelleri; otoriter liderliğin kurumsallaşmasını, ulusal kimliğin somutlaştırılmasını, devlet otoritesinin gündelik yaşamda hissedilmesini, toplumsal hafızanın yönlendirilmesini, sembolik iktidarın sürekli yeniden üretilmesini sağlayan unsurlar olarak değerlendirilmelidir. Toplumsal tepkiler ise bu sembolik düzenin her zaman kabul görmediğini; aksine, uygun tarihsel koşullar oluştuğunda heykellerin yıkımının siyasal dönüşümün başlangıcı olabildiğini göstermektedir. Bu bağlamda 2003 Irak Savaşı ve devamındaki ABD işgali, lider heykellerine yönelik müdahaleleri görünür hale getirerek modern Orta Doğu'daki sembolik yıkım süreçlerinin başlangıç noktası olarak önem taşımaktadır. Ancak Irak örneği, Arap Baharı'nda ortaya çıkan içsel halk hareketleriyle kıyaslandığında farklı siyasal ve toplumsal dinamikler göstermektedir; Irak'ta yaşanan süreç, halk devriminden ziyade işgal kaynaklı bir ikonoklazm niteliği taşımaktadır. Bu fark, teorik tartışmada gözden kaçırıldığında, sembolik yıkım ve toplumsal müdahale arasındaki ayrımı bulanıklaştırabilir. Bu nedenle makalede, iktidar sembollerinin hedef alınması tipolojik bir çerçevede ele alınmıştır: Bunlar; (1) işgal kaynaklı ikonoklazm (Irak), (2) isyancı/devrimci ikonoklazm (Libya, Mısır, Suriye), (3) devlet tarafından onaylanan kaldırma/yer değiştirme uygulamaları ve (4) topluluk kaynaklı dönüşümlerdir (grafiti ve sembolik müdahaleler). Söz konusu tipoloji, farklı siyasal bağlamlarda ortaya çıkan sembolik yıkım pratiklerinin karşılaştırmalı analizini mümkün kılmakta ve Arap Baharı'nın zirve olarak konumlandığı tarihsel sürecin metodolojik açıdan netleştirilmesini sağlamaktadır.

Arap dünyasında devlet liderlerinin kamusal alan heykellerinin yıkımı, çatışma ortamlarında sadece bir protesto biçimi olmayıp, geçmişle yüzleşme ve yeni ulusal kimliğin inşasının sembolik bir aşaması olarak ortaya çıkmaktadır. Modern Orta Doğu ülkelerinde lider sembollerine yönelik yıkımlar yaygındır. Irak ve Libya gibi örneklerde doğrudan heykeller hedef alınırken, Mısır, Tunus, Bahreyn ve Yemen’de daha çok poster ve semboller yıkılmıştır. Orta Doğu’da heykel geleneği siyasi sistemle ilişkilidir. Irak, Suriye, Libya gibi seküler milliyetçi, ulus devlet rejimlerde heykel kullanımı kısmen yaygınken, Yemen, Tunus, Bahreyn ve Mısır örneklerinde rejim karşıtı eylemler sırasında heykellerden ziyade lider posterleri ve diğer görsel temsillerin hedef alınması, bu ülkelerde siyasal temsil kültürünün maddi ve kalıcı anıtlar yerine daha çok poster, görsel ve iki boyutlu propaganda araçları üzerinden inşa edilmiş olmasıyla ilişkilendirilebilir. Çünkü birçok ülkedeki İslami gelenekler, özellikle dini figürlerin, insan figürlerinin tasvirini kısıtlamakta, hatta yasaklamaktadır. Ancak Orta Doğu tarihi açısından İslam nispeten yeni bir gelişmedir. Bir zamanlar Mezopotamya olarak bilinen bölge, heykelcilik de dahil olmak üzere binlerce yıl öncesine dayanan kadim ve görkemli sanat geleneklerine sahiptir. Figür tasvirleri Mezopotamya kültürüne derinlemesine yerleşmiştir.

Irak’ta Saddam Hüseyin heykelinin yıkılması, dış müdahale ve medya desteği ile inşa edilmiş bir propaganda zaferine dönüşürken; Libya’da Kaddafi’ye ait heykellerin halk eliyle devrilmesi, daha doğrudan bir isyancı eylemin temsili olmuştur. Heykelin yıkımı, rejimin somut varlığının yanı sıra sembolik otoritesinin de sona erdiğinin bir göstergesidir. Arap Baharı bağlamında ise protesto pratikleri yalnızca siyasal iktidara yönelmemiş; aynı zamanda onun kendini görünür kılma ve meşrulaştırma biçimlerini hedef almıştır. Lider imgelerinin kamusal alanda tahrip edilmesi, rejimin sembolik sürekliliğinin kesintiye uğratılması anlamına gelmektedir. Bu yönüyle protesto eylemleri, mevcut temsil rejimini dönüştürmeye yönelik sembolik bir karşı temsil pratiği üretmiş; iktidarın görsel hegemonyasına doğrudan müdahale etmiştir. Çalışma kapsamında yıkıldığı tespit edilen heykeller en az çeyrek yüzyıllık süreçte egemen gücün sembolleri olarak ortaya çıkmıştır. Toplamların geride bırakacağı sancılı süreçlerden sonra toplumsal huzur veya kaotik yönetimler bu boşlukları muhakkak ki yeniden dolduracaktır.

Bu tür ikonoklast müdahaleler, sadece geçmişin izlerini silmekle kalmayıp, kamusal alanın ve toplumsal hafızanın yeniden inşasını da beraberinde getirmektedir. Heykellerin ortadan kaldırılması, toplumsal iyileşmeyi her zaman garanti etmemiş, çoğu zaman yeni güç mücadelelerinin veya ideolojik boşlukların doğmasına neden olmuştur. Medya ise bu süreçte aktif bir rol oynayarak, bu anları manipüle edebilmiş ya da abartılı temsil biçimleriyle kolektif hafızaya kazımıştır. AFP ve Reuters’in

özellikle bu görüntüleri kullanması, izleyicilere “kamusal alanın halk tarafından yeniden ele geçirilmesi” mesajını güçlü biçimde aktarmıştır. Bu görsel anlatımlar, Suriye kolektif hafızasındaki kırılma anları olarak yer etmiştir. Muhafif medya bu sahneleri “ilk özgürlük jesti” olarak yorumlarken; rejim yanlıları “vandallık” ya da “terörist vandalizm” olarak etiketlemiştir. Bu çerçeveleme, görsellerin anlamını aktör ve bağlama göre yeniden biçimlendirmektedir.

Heykellerin konumlandırıldığı meydanlar, halkın eylemleriyle “rejim propagandasından halk propagandasına” dönüşmektedir. AFP ve Reuters’in bu görüntüleri seçmesi, isyan anlatısının küresel ölçekte yayılmasını kolaylaştırmıştır. Tek karelik bu eylemler, bölge halklarının hafızasında isyanla özdeşleşmiş bir anı olarak kalacaktır. Bu nedenle, benzer durumlarla karşılaşıldığında kültürel mirasın korunması, sembolik değerlerin yeniden değerlendirilmesi ve kamusal alanın kapsayıcı biçimde yeniden düzenlenmesi büyük önem taşımaktadır.

Sonuç olarak; sembolik yıkım, sadece lider figürlerini kapsamamakta, aynı zamanda ideolojik yapıların görünmez etkilerini yok etmeyi hedefleyen bir süreci de temsil etmektedir. Poster, afiş, heykel fark etmeksizin, bu objelerin kitlelerce yıkımı, aynı zamanda halkın kamusal alana müdahalesinin fiziksel gösterimidir. Medya anlatıları, yıkımın niteliğini belirleyip güçlendirici ya da yalıtıcı şekilde kullanılabilir. Sokak sanatları ve dijital kampanyaların, klasik ikonoklazmın modern uzantıları olarak nitelendirilmesi mümkündür. Heykellerin yıkılması; simgesel bir yeniden yapılanma ve siyasal dönüşümler olarak değerlendirilebileceği gibi; korkunun yıkımı, rejimle özdeşleşen hafızanın silinmesi, kamusal alanın yeniden halk tarafından sahiplenilmesi, yeni bir siyasal düzenin ilanı gibi çok boyutlu anlamlar da taşımaktadır. Araştırmalar kapsamında incelenen heykel ve anıt saldırıları göstermektedir ki bu tür girişimler ne tarihte ilk örneklerdir ne de son olacaktır. Toplumların geçmiş kimliklerini simgeleyen yapılara karşı tahammülsüzlük gösteren; onları yıkmak, ortadan kaldırmak ya da kendi ideolojik bakışına göre dönüştürerek sahiplenmek isteyen güç odakları her dönemde varlığını sürdürmektedir.

Statues Destroyed by Rising Resistance: The Collapse of Power Symbols in the Middle East from the Iraq War to the Arab Spring

Sezer Cihaner Keser

Public spaces have historically functioned as physical environments and symbolic arenas in which political authority, collective memory, and cultural identity are produced and displayed. Among the most visible elements of these spaces are monumental statues, which serve as enduring representations of power and legitimacy. In the modern Middle East, statues of political leaders have become important instruments through which states communicate ideological narratives, reinforce national identities, and project political continuity. By linking political authority to public space, these monuments contribute to the normalization of specific interpretations of history and power.

This study examines the rise and destruction of monumental leader statues in the Middle East between 2003 and 2024 through the lens of political iconoclasm. It argues that attacks on monuments should not be understood merely as acts of physical destruction but as symbolic challenges to political authority, ideological legitimacy, and collective memory. The destruction of monuments contests the narratives embodied in these objects and reflects broader struggles for public space and political representation. This study explores how public monuments in Iraq, Libya, Syria, and Egypt have become targets during periods of occupation, revolution, civil war, and regime instability. It seeks to explain why symbols of political authority acquire strategic importance during crises and how their destruction contributes

@ Prof. Dr., Van Yuzuncu Yil University, sezercihaner@gmail.com

id <https://orcid.org/0000-0001-5954-1301>

DOI: 10.12658/M0811
insan & toplum, 2026.
insanvetoplum.org

Received: 16.08.2025
Revised: 09.02.2026
Accepted: 14.05.2026
Online First: 30.10.2026

to wider processes of political transformation. This study contributes to debates on authoritarianism, memory politics, and the role of public space in shaping political legitimacy by investigating the relationship between monuments, symbolic power, and political conflict.

Literature and Method

This study draws on interdisciplinary scholarship on symbolic power, public monuments, political iconoclasm, and cultural memories. Previous research has emphasized that monuments are not neutral historical objects but political instruments through which authority is legitimized and reproduced. Mitchell (1994) highlights the ideological function of visual representation, while Yalım (2002) emphasizes the role of monuments in shaping collective memory through visual narratives. As monuments occupy prominent positions within public spaces, they continuously reinforce a particular understanding of history and identity.

The emergence of leader-centered monuments in the Arab world is closely linked to post-colonial state formation. Following independence, newly established states sought mechanisms to strengthen national unity and political legitimacy. Public monuments are important tools for achieving these goals. Statues of political leaders symbolize the state itself, transforming rulers into embodiments of national destiny and political continuity. Consequently, the rise of leader cults in the region reflects not only authoritarian leadership, but also the broader processes of nation-building, modernization, and identity formation.

The destruction of political monuments is analyzed using the political iconoclasm framework. Following Freedberg (1989) and Gamboni (1997), political iconoclasm refers to the deliberate destruction, removal, or transformation of politically significant images and monuments. Such actions target not only physical objects but also the authority, legitimacy, and historical narratives associated with them. Instead of interpreting these acts as random vandalism, this study approaches them as performative political practices through which social actors contest power and redefine public meanings. The theoretical framework combines Weber's concept of charismatic authority, Bourdieu's theory of symbolic power, and the cultural memory approaches developed by Assmann and Halbwachs. Weber's perspective explains how leaders become associated with national identity and political legitimacy. Bourdieu's concept of symbolic power demonstrates how authority is sustained through the production of meaning, which appears both natural and legitimate. Cultural memory theory contributes to our understanding of how monuments preserve and transmit specific interpretations of the past.

This study also incorporates studies of neopatrimonial political systems. In countries such as Syria and Libya, political authority often combines formal institutions with personalized patronage networks and security-centered governance. Within such systems, monuments reinforce the identification of leaders with the states and nations, and serve as visible symbols of political order. Consequently, they have become significant targets during periods of instability and political contention.

Methodologically, this study adopted a qualitative, comparative, multiple-case study design based on Yin (2004). Four cases, Iraq, Libya, Syria, and Egypt, were selected according to three criteria: the presence of leader-centered symbolic representation in public space, the experience of major political ruptures such as occupation or uprising, and the visibility of iconoclastic actions in national and international media. The selected cases represent different forms of political iconoclasm. Iraq illustrates iconoclasm under foreign military occupation, Libya demonstrates revolutionary iconoclasm linked to regime collapse, Syria reflects long-term iconoclasm within civil conflict, and Egypt provides an alternative case in which political symbolism was challenged primarily through posters, portraits, and visual imagery rather than through monumental statues. Together, these cases offer a comprehensive perspective on how symbolic resistance emerges under various political conditions.

Findings

The findings demonstrate that monumental leader statues function as material embodiments of political authority, ideological legitimacy, and collective memory. Their significance extends beyond commemoration and aesthetic value. In many cases, monuments represent political order. Consequently, attacks on monuments challenge not only individual leaders but also broader systems of authority.

The Iraqi case demonstrates the transformative potential of political iconoclasm. The toppling of Saddam Hussein's statue in Baghdad in April 2003 became one of the most recognizable political images of the 21st century. Widely portrayed as a symbol of liberation, the event simultaneously represented the collapse of the Ba'athist regime and the emergence of a new political order in Iraq. However, this case also illustrates the complex relationship between military intervention, media representation, and symbolic politics. The destruction of the statue functioned as both a local political act and a globally mediated spectacle. The 2011 uprising in Libya produced similar results. Statues and monuments associated with Muammar Gaddafi became immediate targets for the revolutionary groups. Their destruction symbolized the rejection of authoritarian rule and the dismantling of the regime's

symbolic foundation. Monument destruction became part of a broader effort to erase visible representations of political domination and create space for alternative political identities. The Syrian case reveals a prolonged relationship between conflict and symbolic politics. Since 2011, monuments associated with the Assad regime have repeatedly become targets in opposition-controlled territory. Unlike the rapid transformations observed in Iraq and Libya, Syrian iconoclasm unfolded over an extended period, characterized by shifting territorial control and continuing struggles over legitimacy. The destruction of monuments in Syria reflects broader conflict over sovereignty, authority, and collective memory. The persistence of these practices demonstrates that iconoclasm has remained relevant during long-term political crises. Egypt offers distinct variations. Although monumental statues played a less prominent role in representing political authority, symbolic resistance emerged through attacks on posters, portraits, banners, and other visual representations of the Mubarak regime. These actions demonstrate that political iconoclasm is not limited to monumental sculptures. Political imagery in multiple forms can become a target when populations seek to challenge authority and reclaim public space.

The comparative analysis identified several common patterns. First, political symbols become particularly vulnerable during periods of crisis because they condense political meanings into visible and accessible objects. Second, iconoclastic actions operate simultaneously at the local and global levels. While monuments are physically attacked in specific locations, media coverage transforms them into international political narratives. Third, monument destruction functions not only as a rejection of existing authority but also as a symbolic declaration of alternative political futures. The findings also demonstrate the importance of the media in shaping interpretations of iconoclasm. Through television broadcasts, photographs, newspapers, and digital communication networks, local acts of monument destruction acquire a broader political significance. Media narratives influence whether these actions are interpreted as liberation, resistance, revolution, or vandalism. Consequently, iconoclasm should be understood as both a material intervention and a communicative process.

Conclusion and Discussion

The study concludes that the destruction of political monuments constitutes a symbolic struggle for authority, legitimacy, memory, and identity. Monumental statues embody political narratives designed to present specific interpretations of history and power as both natural and permanent. When these monuments are attacked, the legitimacy of the political order they represent is called into question.

The cases examined demonstrate that iconoclasm serves multiple political functions. It symbolizes the rejection of authoritarian rule, the collapse of ideological structures, the reclamation of public space by citizens, and the emergence of alternative political possibilities. Therefore, monument destruction represents both an act of resistance and a process of symbolic reconstruction. This study also highlights the relationship between symbolic power and political vulnerability. Regimes invest heavily in monuments because they provide visible expressions of authority and continuity. However, because they embody political legitimacy, monuments have become focal points during crisis periods. Their destruction exposes the fragility of previously stable and uncontested political narratives.

Finally, this study argues that political iconoclasm should be understood as a recurring feature of political transformation rather than as an exceptional phenomenon. Throughout history, societies have repeatedly targeted monuments and symbols associated with previous regimes, competing identities, and memories. The Middle Eastern cases examined here demonstrate how symbolic struggles accompany political change and reveal the continuing importance of public space in shaping legitimacy and collective memory. Monuments are not passive historical artifacts but active participants in political life, and their meanings remain subject to contestation, reinterpretation, and transformation.

Kaynakça

- AFP. (2011, 27 Mart). Deaths as Syria protests spread. *Al Jazeera*.
- Al-Tamimi, A. J. (2014). The Islamic State of Iraq and al-Sham's military activity in the Homs area. *Middle East Review of International Affairs*, 18(3), 17–28.
- Althusser, L. (1971). Ideology and ideological state apparatuses. In L. Althusser, *Lenin and philosophy and other essays* (127–186). Monthly Review Press.
- Alexander, J. C. (2004). Cultural pragmatics: Social performance between ritual and strategy. *Sociological Theory*, 22(4), 527–573.
- Assmann, A. (2011). *Cultural memory and Western civilization: Functions, media, archives*. Cambridge University Press.
- Bevan, R. (2006). *The destruction of memory: Architecture at war*. Reaktion Books.
- Bourdieu, P. (1991). *Language and symbolic power*. Harvard University Press.
- Cihaner Keser, S. ve Yüksel, H. N. (2022). 20. yüzyıl anıtlarının devrilmesiyle yıkılmaya çalışılan gör-sel tarih. *ARTS: Artuklu Sanat ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 8(2), 29-50. <https://doi.org/10.46372/arts.1105717>
- Chivvis, C. S. (2014). Libya and the light footprint: Toppling Qaddafi. In *Libya and the light footprint* (pp. 1–17). Cambridge University Press.
- CSMonitor Galleries. (2011, Mart). *Yemen protests*. *The Christian Science Monitor*.

- Connerton, P. (2008). Seven types of forgetting. *Memory Studies*, 1(1), 59–71. <https://doi.org/10.1177/1750698007083889>
- Dawisha, A. (2009). *Iraq: A political history from independence to occupation*. Princeton University Press.
- Debord, G. (1994). *The society of the spectacle*. D. Nicholson-Smith (Trans.), Zone Books.
- El-Ghobashy, M. (2012). The praxis of the Egyptian revolution. *Middle East Report*, 42(262), 2–13.
- FAIR. (2011). *Propaganda and the Saddam statue 'conspiracy'*. Retrieved from <https://fair.org/>
- Foucault, M. (1977). *Discipline and punish: The birth of the prison*. Pantheon Books.
- Freedberg, D. (1989). *The power of images: Studies in the history and theory of response*. University of Chicago Press.
- Gamboni, D. (1997). *The destruction of art: Iconoclasm and vandalism since the French Revolution*. Reaktion Books. Yale University Press.
- Habermas, J. (1989). *The structural transformation of the public sphere: An inquiry into a category of bourgeois society*. T. Burger & F. Lawrence (Trans.), MIT Press. (Original work published 1962).
- Halbwachs, M. (1992). *On collective memory*. L. A. Coser (), University of Chicago Press.
- Hmed, C. (2013). Turning a city insideout: Reappropriation of urban space in Tunisia in times of revolt. *Redalyc*.
- Hobsbawm, E. & Ranger, T. (Eds.). (1983). *The invention of tradition*. Cambridge University Press. https://psi424.cankaya.edu.tr/uploads/files/Hobsbawm_and_Ranger_eds_The_Invention_of_Tradition.pdf
- Kurt, V. (2016, 1 Nisan). The role of the military in Syrian politics and the 2011 uprising. *Insight Turkey*, 18(2), 103–122.
- Lefebvre, H. (1991). *The production of space*. D. Nicholson-Smith (), Blackwell.
- Linz, J. J. (2000). *Totalitarian and authoritarian regimes*. Lynne Rienner.
- Maass, P. (2011, 3 Ocak). The toppling: How the media inflated the fall of Saddam's statue in Firdos Square. *The New Yorker*. <https://www.propublica.org/article/the-toppling-saddam-statue-firdos-square-baghdad>.
- Mitchell, T. (1991). *Colonising Egypt*. University of California Press.
- Mitchell, T. (1994). The history of objects in the modern public sphere. *Critical Inquiry*, 21(1), 1–33.
- Mitchell, W. J. T. (2005). *What do pictures want? The lives and loves of images*. University of Chicago Press.
- Moalla, A. (2013). The use of humor on Facebook to create social bonds after the Tunisian revolution. *SAGE Open*.
- Moeller, S. D. (2010, August 26). Then and now: What replaced the toppled Saddam statue? *PBS News-Hour*.
- New Yorker. (2011). *Toppling dictators in the YouTube age*. Retrieved from <https://www.newyorker.com>
- New Yorker. (2011). *In the picture: Inside out in Tunisia*. *The New Yorker*.
- Shilton, S. (2013). Art and the 'Arab Spring': Aesthetics of revolution in Tunisia. *Journal of Art History*, 27(2), 45–60.
- Reuters/AP/AFP image sources: Yemen protests, Tunisia uprising (2011).
- Reuters. (2024, 8 Aralık). Syrians topple and trample on statues of Assad's father.
- Salaymeh, B. (2018). Syria under al-Assad rule: A case of neopatrimonial regime. *Orta Doğu Etütleri / Middle Eastern Studies*, 10(2), 140–170.

- Tunzelmann, A. (2021, 8 Temmuz). The toppling of Saddams statue: How the US military made a myth, *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/world/2021/jul/08/toppling-saddam-hussein-statue-iraq-us-victory-myth>
- Weber, M. (1978). *Economy and society*. University of California Press.
- Wedeen, L. (1999). *Ambiguities of domination: Politics, rhetoric, and symbols in contemporary Syria*. University of Chicago Press.
- Winegar, J. (2016). A civilized revolution: Aesthetics and political action in Egypt. *American Ethnologist*, 43(4), 609–622.
- Wikipedia contributors. (n.d.). *Arts of the Arab Spring*.
- Yalım, I. (2002). *Ulus devletin kamusal alanda meşruiyet aracı: Toplumsal belleğin ulus meydanı üzerinden kurgulanma çabası, Ankara'nın kamusal yüzleri*. G. A. Sargin (), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yin, R. K. (2014). *Case study research: Design and methods* (5. Baskı). Sage Publications.

Görsel Kaynaklar

- Görsel 1.** <https://apnews.com/article/iraq-saddam-hussein-palaces-relics-bbc0ac0857ad212fe9b40f2e-38da1e8d>
- Görsel 2.** <https://apnews.com/article/iraq-saddam-hussein-palaces-relics-bbc0ac0857ad212fe9b40f2e-38da1e8d>
- Görsel 3.** <https://apnews.com/article/iraq-saddam-hussein-palaces-relics-bbc0ac0857ad212fe9b40f2e-38da1e8d>
- Görsel 4.** <https://www.wnycstudios.org/podcasts/otm/episodes/on-the-media-the-day-saddam-hussein-statue-came-down>,
- Görsel 5.** <https://www.theguardian.com/news/audio/2021/aug/16/the-toppling-of-saddams-statue-how-the-us-military-made-a-myth-podcast>
- Görsel 6.** <https://www.theguardian.com/world/2021/jul/08/toppling-saddam-hussein-statue-iraq-us-victory-myth>
- Görsel 7.** <https://www.theguardian.com/world/2021/jul/08/toppling-saddam-hussein-statue-iraq-us-victory-myth>
- Görsel 8.** <https://www.theguardian.com/world/2021/jul/08/toppling-saddam-hussein-statue-iraq-us-victory-myth>
- Görsel 9.** <https://www.theguardian.com/world/2021/jul/08/toppling-saddam-hussein-statue-iraq-us-victory-myth>
- Görsel 10.** <https://www.flickr.com/photos/statephotos/6418611091/>
- Görsel 11.** <https://www.flickr.com/photos/statephotos/6418611091/>
- Görsel 12.** <https://www.theatlantic.com/photo/2011/08/libyan-rebels-storm-qaddafi-compound/100134/>
- Görsel 13.** <https://www.theatlantic.com/photo/2011/08/libyan-rebels-storm-qaddafi-compound/100134/>
- Görsel 14.** <https://www.theatlantic.com/photo/2011/08/libyan-rebels-storm-qaddafi-compound/100134/>
- Görsel 15.** <https://www.theatlantic.com/photo/2011/08/libyan-rebels-storm-qaddafi-compound/100134/>
- Görsel 16.** <https://www.theatlantic.com/photo/2011/08/libyan-rebels-storm-qaddafi-compound/100134/>
- Görsel 17.** <https://news.sky.com/video/syrian-crowds-topple-statues-of-hafez-al-assad-across-the-country-13269550>

- Görsel 18.** <https://news.sky.com/video/syrian-crowds-topple-statues-of-hafez-al-assad-across-the-country-13269550>
- Görsel 19.** <https://www.ntv.com.tr/galeri/dunya/esad-rejimine-iki-yil-sonra-en-agir-darbe,-cay0RevOUK-kOeO8XYhM4A/PB3F7oTgY0yajZFD6ni5rQ>
- Görsel 20.** <https://www.ntv.com.tr/galeri/dunya/esad-rejimine-iki-yil-sonra-en-agir-darbe,-cay0RevOUK-kOeO8XYhM4A/PB3F7oTgY0yajZFD6ni5rQ>
- Görsel 21.** <https://www.gmanetwork.com/news/topstories/world/929377/syrians-topple-and-trample-on-statues-of-assad-s-father/story/>
- Görsel 22.** <https://www.gmanetwork.com/news/topstories/world/929377/syrians-topple-and-trample-on-statues-of-assad-s-father/story/>
- Görsel 23.** https://diyaruna.com/en_GB/articles/cnmi_di/features/2019/03/11/feature-01
- Görsel 24.** https://diyaruna.com/en_GB/articles/cnmi_di/features/2019/03/11/feature-01
- Görsel 25.** https://www.viory.video/en/videos/a3013_08122024/qamishli-locals-topple-statue-of-syrian-ex-president-hafez-al-assad-in-city-on-turkish-border
- Görsel 26.** https://www.viory.video/en/videos/a3013_08122024/qamishli-locals-topple-statue-of-syrian-ex-president-hafez-al-assad-in-city-on-turkish-border